

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

INNEHÅLL

UPPSATS

- Fil. kand. *Ulla Brück*, Stockholm: Identitet, lokalsamhälle och lokal identitet 65
Identity, local community and local identity 78

STRÖDDA MEDDELANDE OCH AKTSTYCKEN

- Fil. kand. *Annick Sjögren*, Stockholm: Fransk etnologi av idag 79
Redaktör *Börje Östberg*, Eskilstuna: Måns Bädstugekarl i Hesse 85

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

- Fil. kand. *Ingvar Svanberg*, Uppsala: Onda ögat i Tensta 87
Docent *Göran Rosander*, Oslo: Etnologisk idrottsforskning 90
Karl-Olov Arnstberg (red.): Korallrevet. Anmäld av professor *Nils-Arvid Bringéus*, Lund 94
Ingrid Millbourn: Barn och museer. Anmäld av fil. kand. *Lena Kättström*, Stockholm 96

RIG · ÅRGÅNG 67 · HÄFTE 3

1984

Föreningen för svensk kulturbistoria

Ordförande: Generaldirektör Gunnar Petri

Sekreterare: Intendenten fil. kand. *Hans Medelius*

REDAKTION:

Professor *Nils-Arvid Bringéus*

Docent *Mats Hellspong*, Rigs redaktör

Docent *Elisabet Hidemark*

Intendent *Hans Medelius*

Ansvarig utgivare: Docent *Elisabet Hidemark*

Redaktionens adress: Docent Mats Hellspong, Institutet för folklivsforskning, Lusthusporten 10, 115 21 Stockholm.

Föreningens och tidskriftens expedition:

Nordiska museet, 115 21 Stockholm Telefon 08/22 41 20

Års- och prenumerationsavgift 50:–

Postgiro 193958-6

Utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen

ISSN 0035-5267

Norstedts Tryckeri, Stockholm 1984

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äger från Norden. Föreningen för svensk kulturhistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918

Identitet, lokalsamhälle och lokal identitet

Av Ulla Brück

Under de senaste åren har begreppet "identitet" vunnit terräng både inom vetenskapliga fackkretsar och i kvasivetenskaplig jargong. Det är från början en individualpsykologisk term som också fått användning som förklarande term vid studiet av grupper t. ex. inom sociologi och antropologi. Så som termen nu utnyttjas står den både för självupplevelse, hos en individ eller en grupp, och för tänkta karakteristiska egenskaper, dvs. andras uppfattning om en individ eller en grupp. I båda fallen kommer betydelsen mycket nära kulturbegreppet, och det ökade intresset för begreppet identitet i antropologisk forskning måste ses i samband med utvecklingen av ett kognitivt kulturbegrepp, som betonar upplevelseaspekter och inifrånperspektiv.

Ett bevis för identitetsbegreppets dragningskraft är de konferenser och möten där det satts i fokus. I augusti 1982 samlade Anita Jacobsson-Widding en rad internationella berömdheter i antropologi och socialpsykologi till symposiet "Identity: Personal and Socio-Cultural" i Uppsala. Ett år senare avslutades NIF-projektet "Tradition och kulturell identitet" med en kombination av kurs och forskarmöte på Biskops-Arnö folkhögskola. Den

na artikel är en reviderad version av ett föredrag hållet vid sistnämnda tillfälle.

Syftet med den här framställningen är att diskutera den del av identitetsupplevelsen som går att knyta till det faktum att en grupp människor bor på samma ställe. Detta kan man med en vag term kalla lokal identitet. Begreppsmässigt kan ordet jämföras med t. ex. etnisk identitet eller nationell identitet. Det är alltså fråga om olika typer av gruppidentitet och det innebär att en grupp människor, stor eller liten, har en känsla av tillhörighet på grund av någonting som kan ha att göra med den etniska tillhörigheten eller nationella tillhörigheten eller liknande faktorer. Hos den enskilda individen påverkas den totala personlighetsupplevelsen av en lång rad olika tillhörigheter till skilda grupper eller kategorier. Kön, ålder, yrke, social klass etc. bidrar alla till att utforma en människas uppfattning om sin identitet.

Självfallet borde också den närmaste omgivningen i form av det konkreta samhälle man lever i spela roll för identitetsupplevelsen. I vilken mån och på vilket sätt är dock ganska oklart, eftersom den forskning som haft identitet som centralt begrepp i mycket liten utsträckning

intresserat sig för denna aspekt. Det gäller både socialpsykologisk och antropologisk forskning. Lokal identitet är knappast använd som vetenskaplig term, medan det finns en omfattande litteratur kring etnisk identitet. Men för skandinaviska samhällsförhållanden är studiet av betydelsen av lokal tillhörighet väl så motiverad som studiet av vad etnisk tillhörighet betyder.

När jag nu skall resonera om lokal identitet skall jag göra det genom att först granska identitetsbegreppet, isynnerhet dess innebörd när man studerar grupper, och sedan diskutera begreppet lokalsamhälle. Det är visserligen en term hämtad från en helt annan typ av forskning än den som rör sig kring identitet, men lokalsamhällsbegreppet är intressant i detta sammanhang därför att det är omvänt av delvis emotionellt färgade föreställningar om att ett verkligt småskaligt samhälle är en mycket annorlunda typ av boendemiljö än tätorter och storstadssamhällen. En sådan lokal miljö skulle alltså kunna tänkas bidra till en total identitetsupplevelse på ett alldeles särskilt sätt eller i alldeles särskilt hög grad. Med andra ord, är någonting man kan kalla lokal identitet av större vikt för en person som lever i (eller har levt i) ett lokalt samhälle, i motsats till andra samhällstyper? I så fall, vilka egenskaper i lokalsamhället som fenomen är det som särskilt skulle kunna bidra till att just bostadsorten blir en stark identitetsskapande faktor i jämförelse med andra grupptillhörigheter? Detta är de frågor jag pendlar kring i ett resonemang om lokalsamhället som identitetsskapande miljö. Jag kommer att hämta exempel från några olika typer av samhällen: Barknåre, en mycket liten by i den myc-

ket rurala socknen Hållnäs i norra Uppland, Koppom, en mindre bruksort i Värmland, samt två samhällen som närmast är att betrakta som förorter till Stockholm, nämligen Västerhaninge och Fisksätra.

Ytterligare ett påpekande. Lokal identitet kan ses som en del av den totala personlighetsutrustning en individ bär med sig genom livet, så som jag hittills framhållit. Men begreppet kan också användas för att göra utsagor om ett samhälle, en ort eller en plats i sig självt. I så fall tänkes ordet stå för egenskaper i samhället, karakteristiska egenskaper som kan uttryckas genom symboler av olika slag, som i sin tur verkar identitetsskapande. Den fysiska miljön som identifikationsobjekt är också ett fruktbart tanke-spår och jag kommer att något beröra den aspekten också. Men nu till identitetsbegreppet i allmänhet.

Identitetsbegreppet

Det senlatinska *identitatis* är en avledning av *idem*, vilket betyder densamme. I Svenska akademiens ordbok (1933) anges tre huvudsakliga aspekter av innebörden av ordet *identitet*:

1. Egenskapen eller förhållandet att två eller flera personer, ting eller begrepp osv. egentligen är ett och samma, att någonting är absolut detsamma som något annat. Två saker är identiska. Jag kallar det likhetsaspekten.
2. Förhållandet att någon eller något är densamma eller detsamma vid olika tillfällen och under skiftande omständigheter. Jag kallar det kontinuitetsaspekten.
3. (Den juridiska) aspekten att en person verkligen är den han utger sig för eller antas vara. Att styrka sin identitet. Jag kallar det legitimerings- eller bekräftelseaspekten.

Detta är språkliga nyanser av ordets in-

nebörd, men de visar sig användbara som utgångspunkt för en diskussion om begreppets betydelse ur antropologisk synpunkt och de ger anledning till en rad reflexioner.

Likhetsaspekten. I strikt mening kan det naturligtvis inte finnas någon absolut överensstämmelse mellan två olika enheter när vi rör oss med mänskliga förhållanden. Två människor är aldrig identiska och det kan därför inte finnas grupper eller samhällen av identiska individer eller identiska förhållanden av något slag. Men likhetsaspekten är intressant på grund av dess motsats, olikheten. Min personliga identitet gör mig till mig – i motsats till andra människor. Detta är själva grunden för det mänskliga medvetandet. Förlust av känslan av att vara jag i förhållande till andra är ett sjukligt tillstånd som innebär svåra lidanden.

Varje identifikationsprincip bygger alltså på att det också finns en motsats.¹ Är man ung är man inte gammal, att tala om kvinnliga egenskaper är bara meningsfullt därför att det också finns män. När könstillhörigheten är så grundläggande för den personliga identiteten så beror det inte på att likheterna inom kategorierna män respektive kvinnor är så slående, utan snarare på att motsatsen är så uppenbar och gränserna så tydliga.

Denna likhetsaspekt, eller skall vi nu säga likhets- och motsatsaspekt, är viktig när det gäller den personliga identiteten, men den är lika intressant när vi diskuterar gruppidentitet. När en grupp eller kategori människor uppfattar samhörighet med varandra betyder det också att de uppfattar sig som olika andra. Och där-

med touchar vi en grundläggande innebörd av begreppet kultur. Kultur kan, bland många andra definitioner, sägas vara det som gör oss lika vissa människor men olika andra.² Identifikation är alltså en aspekt på hela kulturbegreppet. Kultur är ett sammanfattande begrepp för det som gör oss till svenskar istället för norrmän eller danskar eller vad vi nu väljer som motsats. Och detta beror naturligtvis inte på någon specifik svensk arvs massa, utan på de speciella erfarenheter vi delar med den här gruppen människor.

Det finns erfarenheter man delar med trängre grupper av människor, och på det sättet blir både kultur och identitet uttryck för relativa förhållanden. Svensk är man inte dagligen, men blir det snabbt när man kommer utomlands. På samma sätt kan den lokala identiteten ses som en relativ gruppstillhörighet som mobiliseras under vissa omständigheter. Varje person kan i olika situationer aktualisera känslan av att tillhöra större eller mindre helheter. Typiskt för de identitetssökande ungdomsåren är att i skolboken skriva namn, gatuadress, ortsadress, landskap, Sverige, Norden, Europa, Norra halvklotet, Jorden och Universum (jfr Dundes 1983).

Men centralt i identitetsupplevelsen ligger också känslan av *kontinuitet*. När jag upplever att jag är jag och att olika delar av mig hör ihop är det också väsentligt att jag upplever mig som densamma idag som jag var igår eller förra året eller i min barndom.

Men detta rymmer definitionsmissiga problem. Min filosofilärare på gymnasiet

¹ Resonemanget finns också hos Alan Dundes (1983), som bl. a. hänvisar till Margaret Mead.

² På det operationella sättet resonerar t. ex. John Friedl i didaktiskt syfte i läroboken *Cultural Anthropology* (1976).

ställde en fråga som för evigt fick mig intresserad av filosofiska resonemang. Antag att jag har en gammal cykel. Den är ganska dålig, så jag måste byta ut vissa delar. Det behövs nya däck, ny kedja, ny sadel, styrstången är rostig och ramen med. Till slut är varje enskild del av cykeln utbytt. Är det fortfarande min gamla cykel? Om inte, när exakt upphörde den att vara det? Eftersom den sista frågan inte går att besvara är det fortfarande min gamla cykel, och det är det därför att det finns en kontinuitet i mitt förhållande till cykeln.

Denna aspekt är viktig när vi diskuterar gruppidentitet. Gruppen kan behålla sin identitet även om samtliga gruppmedlemmar byts ut. "By group identity is meant what a group continues to show as constant features in spite of the fact that the members of the group vary." (De Levita 1965 efter Dundes). I den samhällsvetenskapliga uppfattningen om sociala enheters natur, dvs. uppfattningen om vad grupper, samhällen etc. egentligen är för något, ses det som en fundamental egenskap att gruppmedlemmarna är utbytbara, medan gruppen ändå behåller sina karakteristika. Liksom floden paradoxalt nog ständigt måste få nytt vatten för att förbli samma flod måste gruppen eller samhället ha en kontinuerlig ström av människor för att kunna bestå. Gruppidentiteten, vare sig vi fattar den som upplevelser hos individen eller som egenskaper hos gruppen, bygger alltså på kontinuitet såväl som på likhet eller integrering mellan gruppmedlemmarna.

Så *legitimeringsaspekten*. "Får jag be om legitimation, tack!" Dagligen uppfordras vi att juridiskt styrka vår identitet med hjälp av ID-kort. Men ur kulturell synpunkt bekräftar eller bevisar man stän-

dig sin identitet på tusentals mer subtila sätt. I varje samspel mellan människor sänder man signaler, medvetna eller omedvetna, som antingen uppfattas och besvaras, och därigenom bekräftar identiteten, eller inte uppfattas och därmed ger främlingskap. I princip kan man tänka sig tre utfall av samspelet: att gemensam gruppstillhörighet konstateras, att olika gruppstillhörighet konstateras eller slutligen totalt oförstående för signalen. Åke Daun har föreslagit att den kontaktlöshet man kan iaktta i storstäder, som yttrar sig i ovilja att prata med eller på annat sätt ta kontakt med främmande människor, beror just på osäkerhet om hur man skall bli bemött (Daun 1974). Vi kan i det här sammanhanget kalla det för osäkerhet om hur identitetskontrollen skall utfalla. Man vill inte ställas inför möjligheten att vare sig ens egen eller motpartens identitet bekräftas.

Den folkloristiska forskningen känner många exempel på hur människor genom folklore, dvs. standardiserad muntlig tradition, bekräftar gruppidentiteten. Bland barn florerar en typ av skämtfrågor, där man lätt gör bort sig om man inte kan svaren på förhand. "Har du sett en katt? Nä. Har du *aldrig* sett en katt?" De kallar det "intelligenstest", men man kan också se det som ett kulturtest, "är du en av oss", eller, om man så vill, en identitetskontroll där gruppidentiteten prövas. Alan Dundes har ett tydligare exempel på hur amerikanska akademiker, som tror sig möta medbröder i the college fraternity, testar varandra med rituella ramador, där den tilltalade förväntas fylla i varannan rad (Dundes 1983).

Gruppidentitet som särdrag hos gruppen

Att fastställa eller bekräfta identiteten kan alltså ses som en väsentlig faktor i samspelet mellan människor. Men kan man också ur en forskningsaspekt fastställa identiteten hos en hel grupp i den meningen att man talar om hur gruppen "verkligen är", dvs. se gruppidentitet som något slag av egenskaper eller särdrag, som det är möjligt att göra utsagor om? Det skulle i så fall vara egenskaper som går utöver strukturella karakteristika som yrkes- eller ålderssammansättning eller iakttagbara sociala interaktionsmönster (vilka som gör vad tillsammans med vilka). När en människa frågar sig "vem är jag?" är det ju inte namn och ålder man frågar efter utan betydligt mer subtila och svårgripbara egenskaper, egenskaper som är betydelsefulla på upplevelseplanet.

Om det är svårt att fastställa hur en enskild människa "verkligen är", är det naturligtvis än svårare att diskutera sådana inre egenskaper hos en hel grupp människor. Forskningen kring t. ex. nationalkaraktärer har ju också varit i sådant vanrykte, att man stundtals helt har velat förneka förekomsten av gruppegenskaper i stil med nationalkaraktär. Den brittiska socialantropologin, med betoning på "samhälle" och objektiva fenomen snarare än "kultur" och subjektiva upplevelser, har heller inte uppmuntrat till den typen av frågeställningar. Men under inflytande av att man mer och mer betonar inifrånperspektivet i kulturbegreppet har frågor om gruppegenskaper på ett psykologiskt plan blivit mer och mer intressanta och när detta skrives är "svenskheten" ett mycket populärt forskningstema. En liknande utveckling

har forskningen kring etnicitet i Amerika undergått, som George De Vos påpekar i sitt bidrag till symposiet kring personlig och social identitet i Uppsala 1982 (De Vos 1983).

Men även om forskningen tvekar om nationalkaraktärer, så vet ju folket klart besked och detta uttrycks genom den standardiserade muntliga traditionen. Det finns otaliga versioner av historien om en tysk, en engelsman och så Bellman som skulle ... etc., men de är i stort sett samstämmiga vad gäller karaktärsdragen. Det är inte tysken som skriver om "101 sätt att tillaga en elefant" när han blir ombedd att skriva en bok om elefanter.

Sådana stereotyper är också ytterligt vanliga när det gäller lokal gruppidentitet. Hållnäsborna är lite dumma, en egenskap som ju också tillskrivs många andra lokala eller nationella grupper. När bussen med blivande rekryter som skall inställa sig till mönstring går genom Siljanssocknarna och stannar i Gagnef för att plocka upp pojarna där, så börjar alla ombordvarande titta i taket efter flugor, för nu kommer 'flugor', Gagnefsflugorna.

Vad uttrycker den muntliga tradition som yttrar sig i stereotyper? Jag skulle vilja påstå att den uttrycker graden av gruppidentitet, snarare än arten av den. Varken Hållnäsbor, norrmän, ostfrieser eller andra som tillskrivs dumhet är naturligtvis särskilt dumma, men möjligen kan de uppfattas som enhetliga, som bärare av gemensamma drag, av dem som använder stereotyperna. Historierna med nationalstereotyper handlar typiskt inte om luxemburgare eller belgare, innevarnarna i Stockholms olika förorter är inte föremål för folkliga vitsar med anspelning

på gruppegenskaper. De kan tänkas ha en vagare gruppidentitet än de lokala grupper till vilka tydliga stereotyper är knutna. Stereotyper förutsätter att man identifierar varandra som grupper, men det är inte självklart att människor bosatta inom ett visst territorium uppfattas som en enhetlig grupp.

Likasa kan gruppidentiteten uttryckas genom symboler. Har ett symbolrikt område en starkare lokal eller regional identitet än andra områden? Svaret kan tyckas självklart om man jämför de självmedvetna Dalasocknarna med sina många karakteristiska och väl igenkännbara symboler med mera anonyma områden. Men symbolerna kan vara sekundära och kommersiella och egentligen vet vi inte mycket om hur enskilda individer förhåller sig till det faktum att den lokala miljön, utöver det värde som ligger i att vara hembygd, att vara den miljö man är hemma i, också har fått ett egenvärde genom en riklig förekomst av symboler med allmän spridning. Hur blir man Leksandskarl? Genom medveten identifikation med den stereotyp som finns så väl artikulerad eller genom omedveten socialisation? En symbol knuten till ett lokalt område kan också ha många olika betydelser, så som Ina-Maria Greverus påpekat i sin uppsats om dalahästen. När dalahästen fick allmän spridning genom världsutställningen i New York 1939, dit hemslöjden i Mora sände 10 000 hästar, var den, menar hon, snarast en symbol för framåtanda och industriell företagarverksamhet, liksom den förblivit för ägarna av fabriken i Nusnäs (Greverus 1976).

"Lokalsamhälle" som forskningsterm

Jag har redan påpekat att intresset för identitet i den antropologiska forskningen vuxit i takt med utvecklingen av ett kulturbegrepp som betonar att kultur inte är yttre ting utan det vi har i huvudet, hur vi upplever världen. Men intresset för identitet har också styrts av problem som konstaterats i samhället. All forskning styrs ju både av sin egen inre teoretiska utveckling och av de fenomen som omger forskarna. Det finns naturligtvis ett ömsesidigt förhållande, så att man utvecklar de teoretiska begrepp som behövs för att kunna förstå de fenomen man studerar.

Den antropologiska identitetsforskningen har styrts av problemen i multietniska samhällen, samhällen där folkgrupper med olika härkomst lever tillsammans. Framför allt är det här en amerikansk forskning, med rötter både i "culture and personality" antropologi och tillämpad sociologi, som försökte besvara frågor om skilda rasgruppers olikartade anpassning till storsamhällets krav (De Vos 1983). Den forskningen myntade också termen "etnicitet", ett ganska vagt begrepp som står ungefär för individens upplevelse av och medvetenhet om sin egen tillhörighet och vad den medför. I Sverige har etnicitet och frågan om etnisk tillhörighet aktualiserats av den ökade invandringen, och "etnisk identitet" är nu ett centralt begrepp för sociologer, socialpsykologer och pedagoger, såväl som för etnologer och socialantropologer.

Men det finns samhällsproblem som är av samma karaktär som invandring och multietniska samhällen, och det är följderna av folkomflyttningen i samband med industrialisering och urbanisering och förtätningen av storstadsregionerna. Det finns en omfattande forskning både

om de små landsbygdssamhällenas omvandling och om framväxten av nya förortssamhällen, men den forskningen har inte haft samma inriktning som den etniska forskningen. Ändå är det fråga om relaterade problem, som berör människors rotlöshet i nya omständigheter och anpassning till storsamhället. "Lokal identitet", identitetsupplevelse genom den rumsliga närmiljön, har inte alls penetrerats lika djupt som "etnisk identitet".

Men om forskningen kring gruppstillhörighet på etnisk grupp avsatt termen "etnicitet" som en förklarande faktor, så har forskningen kring olika typer av samhällsbyggnader avsatt en annan förklarande term, "lokalsamhälle". Det är ett mångtydigt ord, som under något decennium varit modeord i svensk regionalpolitisk debatt. Egentligen har det rötter i 1800-talets samhällsvetenskapliga diskussion.

Även som vetenskapligt begrepp kan "lokalsamhälle" användas på flera olika sätt. Dels är termen konkret beskrivande. Ett lokalsamhälle är ett litet samhälle med få invånare. Dels är den kvalitativt beskrivande, ordet säger också något om hur samhället är beskaffat. I lokalsamhället har invånarna ett speciellt förhållande till varandra. De sociala relationerna är av gemeinschaftskaraktär, baserade på släktskap, vänskap och grannskap, långvarig samhörighet av olika slag. Lokalsamhällets invånare upplever varandra som totala personer, inte i egenskap av yrkesroller eller andra särfunktioner.

Av detta följer att för de flesta som använder ordet lokalsamhälle framstår den miljön som något speciellt. Alla människor bor inte i lokalsamhällen, bara vissa, ofta ansedda som särskilt lyckligt lot-

tade. Detta sista leder oss in på den tredje nyansen i begreppet lokalsamhälle, lokalsamhälle som normativt moraliskt värde. Lokalsamhället är av många skäl en önskvärd samhällsbyggnad. Så framstår det t. ex. för Ottar Brox.³

En annan term, mindre sofistikerad, som delvis står för samma sak som lokalsamhälle, är begreppet "bygd". Men medan lokalsamhälle är en samhällsvetenskaplig term, skapad och använd av forskare som intresserar sig för människan som social varelse och diskuterar i termer av sociala relationer mellan människor, så är bygd ett begrepp som använts av folklivsforskare med intresse för den materiella kulturens utformning och av kulturgeografer med intresse för odlingslandskapets särdrag. Bygdernas enhetlighet ur vetenskaplig synpunkt har framför allt bestämts av konkreta materiella karakteristika, även om man också haft intresse av och förståelse för mänskliga samband. Men gemensamt för både "bygd" och "lokalsamhälle" är att det är ord med positiv färgning, både för forskare och lekmän.⁴

Som begreppet lokalsamhälle använts både i vetenskaplig och politisk diskussion är det också ett par andra viktiga ting som föresvävat tanken:

1. Utanför lokalsamhället finns storsamhället eller industrisamhället och det råder ett motsatsförhållande mellan lokalsamhälle och storsamhälle. Storsamhället är typiskt befolkat av två kategorier. Dels av om inte ondsinta så åtminsto-

³ En uttömmande diskussion om begreppets historia och betydelsenyanser finns hos Bäck-Wiklund och Lindfors (1974).

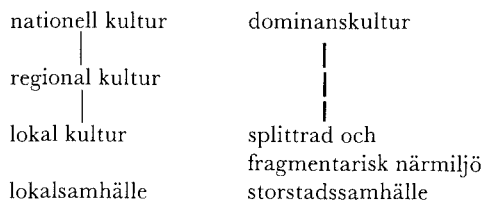
⁴ För en fullständigare diskussion av begreppet bygd kontra lokalsamhälle se Dahllöf (1980).

ne kallsinniga politiker och företagare, som inte har tillräcklig förståelse för lokalsamhällets existensberättigande och som inte gör tillräckligt för att ge det ekonomiska möjligheter att leva vidare, utan drar in skolor och lägger ner företag. Dels av insiktsfulla politiker och kulturadministratörer, som kämpar för lokalsamhällets överlevnad, men som saknar reell politisk och ekonomisk makt, utan får nöja sig med att ge invånarna "medvetenhet om sin kulturella identitet" genom att t. ex. stödja återupplivandet av äldre lokal tradition.

I båda fallen ses förhållandet mellan storsamhället och lokalsamhället som klart hierarkiskt. Utanför lokalsamhället finns allt det som påverkar det, men som det lilla samhället inte självt har kontroll över. Att yttervärlden till mycket stor del består av andra, liknande lokalsamhällen, kanske med konkurrerande intressen, brukar inte vara så tydligt i diskussionen. Den empiriska delen av sociologerna Margareta Bäck-Wiklunds och Hans Lindfors avhandling *Lokalsamhället som livsform* (1974) är typisk i detta avseende. Författarna harms över vad storsamhället gör med det lilla samhället Koppom i Värmland.

2. En annan bild som ligger inbäddad i användningen av ordet lokalsamhälle och ett annat slags motsatsförhållande mellan lokalsamhälle och industrisamhälle är detta: Vissa individer bor i lokalsamhällen, andra i storstäder eller tätorter. I verkligheten är skalan naturligtvis glidande, i forskningssammanhang blir dikotomiseringen mera framträdande. För att förenkla resonemanget gör jag här en motsatsställning mellan lokalsamhälle och storstadssamhälle. De som bor i lokalsamhällen har del i en enhetlig lokal-

kultur, och genom den också del i en vidare regional kultur, som slutligen blandas med den nationella kulturen. Heikke Kirkinen ger på ett utpräglat sätt uttryck för denna hierarkiska tanke i artikeln "Lokalkulturen under trycket av enhetskulturen. Utvecklingsmodeller för kulturer" (1982). Men de som inte bor i byar eller små samhällen har inte del i samma trygga hierarki. Deras närmiljö är inte enhetlig utan splittrad och fragmentarisk i kulturellt hänseende och framför allt, anknytningen till större kulturella enheter är inte geografiskt grundad. Storstadens invånare har inget fysiskt rumsligt förhållande till dominanskulturen, som drabbar dem via massmedia och anonym myndighetsbyråkrati.

Detta är min snarast intuitiva konception av hur forskare med olika inriktning resonerar. Ingenting säger i och för sig att bilden är sann, men den ger en utgångspunkt för att gå tillbaka till begreppet lokal identitet. Har lokalsamhällets invånare en starkare lokal identitet, en större del av den totala identitetsupplevelsen rumsligt eller geografiskt grundad? Ovanstående tankemodell, liksom lokalsamhällebegreppet i sig, tycks mig säga just detta. Men vid en närmare granskning är svaret inte självklart.

Lokalsamhället som identitetsskapande miljö

Låt oss diskutera lokalsamhället som identitetsskapande miljö i enlighet med de aspekter på identitetsbegreppet jag presenterade, likhetsaspekten, kontinuitetsaspekten och legitimeringsaspekten.

Vad gäller likhetsaspekten har jag framhållit att den kanske är mest intressant på grund av att inbördes likhet eller överensstämmelse innebär motsats till något annat. Ur den synpunkten är "the little community", om vi fattar det som en integrerad helhet, ett utmärkt identifikationsobjekt. Det står i motsats till omvärlden, vare sig omvärlden består av storsamhället eller andra lokalsamhällen. Byslagsmålen var ju också en tydlig och handfast demonstration och bekräftelse av lokal identitet.

Begrundar vi likhets- eller överensstämmelseaspekten i dess ordagranna innebörd kunde ytligt sett resonemanget bli lika entydigt. Om vi för ett ögonblick parallellställer lokalsamhälle och bygd ser vi att likheten är själva grunden för begreppet. "Med bygd menas ett område vars traditionsbundna kultur blivit likartad genom att invånarna där stått i närmare beröring med varandra än med utanför boende" säger Sigfrid Svensson (1966). De folkloristiska stereotyperna, likväl som lokala hembygdsskildringar, stöder också tanken på bygdens-lokalsamhällets enhetlighet. Men även om det finns en yttre enhetlighet är det lätt att hävda att ur individens upplevelsesynpunkt, och det är det som intresserar oss när det handlar om identitet, måste detta vara en skenbild.

Det idealtypiska lokalsamhället var beläget i ett förindustriellt eller tidigt industriellt samhälle, och det var ett ojämlikt

samhälle där ojämlikheten var klart och tydligt markerad. Det gällde också lokalsamhället. Klasssamhället gjorde inte halt vid bygränsen, tvärtom. Tätheten i det sociala nätverket möjliggjorde statusmarkeringar som var subtila för utomstående men glasklara för samhällets invånare. En social homogenitet i ett större perspektiv hindrar alltså inte individen från att uppleva sociala skillnader i lokalsamhället, i varje fall inte om vi resonerar om en historisk tid då människor hämtade sina erfarenheter i stort sett enbart från den fysiska närmiljön. Den lilla byn Barknåre i Hållnäs socken hade 1920 165 invånare, fördelade på 30 hushåll. De i mantalslängden angivna hushållsföreståndarna utgjordes av tre hemmansägare, fyra arrendatorer, fyra fiskare, några jordbruksarbetare, en skomakare, en skräddare, några lägenhetsägare, en folkskollärare och två småskollärarinnor. Det fanns en bestämd social skiktning, som delvis var förbunden med vilken ställning man hade i förhållande till det stora järnbruket i Lövsta. De tre skattegårdarna med självägande bönder utgjorde ett skikt för sig, arrendegårdarna under Lövsta likaså, därefter kom det mer obestämbara skiktet av vad som kallades "torpare och utanvidsfolk", men även inom detta fanns nyanser. Skollärarna utgjorde en grupp för sig. Det intressanta är permanenten i attityderna. Bruksverksamheten i Lövsta upphörde under mitten av tjugotalet, 1930 såldes arrendegårdarna ut och friköptes av sina brukare. I mer än femtio år har samtliga bönder i byn varit självägande, men fortfarande är benämningen "skattebönder" och "bruksbönder" levande och man bildar t. ex. inte jaktlag tillsammans (Kåverud 1983).

Upplevelse av social likhet är alltså

knappast utmärkande för det traditionella lokalsamhället, även om det naturligtvis kan ha förekommit. Däremot måste det i enlighet med ovanstående resonemang ha rätt en värdegemenskap i den meningen att var och en var medveten om och erkände sin placering på rangskalan och att man hade likartade normer vid bedömningen av andra människor. En sådan värdegemenskap, som i och för sig var utmärkande för det förindustriella eller tidigt industriella samhället som helhet, främjas av tät direktkontakt människor emellan. Enligt ett transaktionellt betraktelsesätt uppstår ju gemensamma kulturella värden just genom direktkontakt eller interaktion. Identitetsupplevelsen i det traditionella lokalsamhället var alltså antagligen starkt beroende av att man utan svårighet kunde definiera sig själv i förhållande till andra enligt en lång och komplicerad rangskala, som på många sätt inte stod hovprotokollet efter. Ett kafferep på landet förr i världen var ju en mycket välordnad tillställning, där var och en visste exakt i vilken ordning man skulle gå fram och förse sig vid kaffebordet.

Men det är egentligen inte det historiska lokalsamhället som utgör huvudintresset i den här framställningen och man får komma ihåg att de samhällsbildningar vi idag åsätter etiketten lokalsamhälle är av en annan karaktär än Redfields "little community". Det lilla samhället på landet är idag oftast befolkningsmässigt tyngande. Barknäres invånarantal hade 1980 sjunkit till 58 personer, visserligen med i stort sett alla åldrar men med en övervikt för pensionärer. Även om det, som jag påpekat, finns kvardröjande attityder om en intern social skiktning är interaktionen bland dem som nu bor i

byn så liten, att jag inte kan finna det meningsfullt att säga att man primärt får sin identitet genom att definiera sig själv i förhållande till andra inom lokalsamhället.

Även i ett betydligt större samhälle som Koppom i Värmland, som 1970 var centralort i Järnskogs kommun, med skola, industri och ca tusentalet invånare, har en tidigare tydlig och klart markerad samhällsstruktur blivit mer och mer diffus. "Koppom är ett gammalt brukssamhälle, som traditionellt befolkats av brukstjänstemän och arbetare. Bruket är borta och med det även brukstjänstemännen. Därmed har också det översta skiktet i statushierarkin försvunnit. Ledningen för den nya industrin bor i Stockholm. Istället har den offentliga servicesektorn expanderat (...) Från att ha varit ett samhälle med tydlig statusuppdelning och synlig fördelning av privilegier har det övergått till att utmärkas av relativt diffus statusuppdelning och i många avseenden dold fördelning av privilegier" (Bäck-Wiklund & Lindfors 1974: 139).

Lokalsamhällets värdegemenskap hotas också av att de som är unga i Koppom och Barknäre inte står utanför möjligheterna till individuell livsplanering, inte tvingas samarbeta med familj eller lokalsamhälle. Byar uppstod genom samarbetsbehov, men idag finns ringa samarbetsbehov i jordbruket, och jordbruk är långt ifrån en dominerande sysselsättning. I Barknäre finns fortfarande tre fungerande jordbruk, alla drivs av makar strax under 50-årsåldern. Det är familj jordbruk, men de kräver åtminstone inte regelbundet de halvvuxna barnens medverkan. En åttioårig grannfru kan vara djupt indignerad över att en tjugooårig jordbrukarson aldrig sätter sin fot i la-

gårn, men familjen rycker på axlarna och menar att han har ju sitt liv, även om han fortfarande "bor hemma".

Diskuterar vi identitet i termer av likhet, överensstämmelse och värdegemenskap, och håller oss till dagens samhällsförhållanden, är det alltså inte entydigt att tillhörighet till ett lokalsamhälle i sig betyder något speciellt för identitetsformeringen.

Kan vi på ett annat sätt resonera om lokalsamhällets identifikationsmöjligheter om vi grundar identitetsbegreppet på kontinuitetsaspekten? Ger det lilla samhället större känsla av tidsmässigt eller situationellt sammanhang, att man är densamma vid olika tidpunkter och i olika situationer, och att detta upplevs som att vara t. ex. Barknåre-bo? Även här måste ett yttligt ja modifieras.

Två studenter på Kulturvetarlinjen i Stockholm har i ett uppsatsprojekt som jag handleder undersökt känslan av lokal identitet i Västerhaninge genom att intervjua ett dussintal familjer. Västerhaninge är ett samhälle i Handens kommun söder om Stockholm. Till skillnad mot många av Stockholms förorter har det en lång och anrik historia och var länge ett fullständigt samhälle i en omgivande jordbruksbygd med skola och kyrka, tidigare också tingshus. Ett gammalt lokalsamhälle på väg att förvandlas till sovstad. I de intervjuade familjerna var i hälften av fallen någon eller båda makarna uppvuxna i Västerhaninge, medan i den andra hälften båda makarna var inflyttade. Frågor ställdes om arbete, fritidsliv, förhållande till släkt, vänner och grannar, uppfattning om kommunen och det egna samhället och förhållandet till storstadsregionen. Tesen var att de infödda i sina dagliga aktiviteter skulle uppvisa en stör-

re lokal förankring och utnyttja sin närmiljö mer än de inflyttade och visa större vilja och förmåga att utöva inflytande och kontroll över boendeområdet t. ex. genom att delta i föreningar eller engagera sig i lokalpolitiken. Och detta skulle enligt tesen bero på att man bor kvar i sin uppväxtmiljö, är kvar i hembygden, vilket skulle ge en sådan större kunskap och "lokal kompetens" att det också yttrar sig i aktiviteter.

I och för sig bekräftades tanken att de infödda hade en större lokalkunskap. De hade större kunskap om namn på platser, kände till sägner eller historier om vissa platser och de hade större kunskap om ortens historia. Men inget av detta tog sig uttryck i annorlunda vardags- eller fritidsliv eller i större kontroll över miljön än bland de inflyttade. Vid samtal visade de en diffus "hembygdskänsla", men ingenting som tog sig uttryck i aktiviteter, åtminstone inte åtkomligt i en undersökning av detta slag. Både de inflyttade och de infödda familjerna fick utformningen av sitt dagliga liv bestämd av samma faktum, nämligen av att de hade uppväxande barn. Barnens behov och barnens fritidsliv dominerade familjernas tillvaro totalt och gjorde dem likartade i sina vanor. Det var med andra ord svårt att konstatera att de som var uppvuxna i Västerhaninge, för vilka det inte är orimligt att betrakta orten som ett lokalsamhälle, i större utsträckning agerade som "Västerhaningebor" än de som var inflyttade.

Individens upplevelse av kontinuitet borde rimligtvis öka om man bor länge på samma plats, kanske hela livet. Även om den fysiska miljön förändras har man minnen av hur det såg ut tidigare, och minnena aktualiseras dagligen. Men om

den fysiska omgivningen skall kunna präglas in i medvetandet på ett sådant sätt att det bidrar till en persons uppfattning om sin identitet, så krävs det att man nyttjar den. "Barknåre nu, ja det är ju ingenting, det!" Så säger en äldre informant, och vad han syftar på är att den intensiva närvaron av mänsklig aktivitet försvunnit från det landskap han betraktar genom sitt fönster. Liksom interaktionen människor emellan drastiskt minskat har också interaktionen mellan människor och landskap minskat. De informanter i Barknåre som blir ombedda att beskriva hur byn såg ut förr gör det ofta genom att beskriva sin skolväg. Där ligger minnena. När man gick till skolan fick varje krök och varje backe sitt namn och varje gård fick sina egenheter kommenterade. Men när skolskjutsen nu susar till centralskolan blir vägkrökar och gårdar staffage på samma sätt som förbirusande tunnelbanestationer för storstadsmänniskor. Det skulle förvåna mig om den skolvägen är lika betydelsefull om 60–70 år som skolvägen är för dem som nu är gamla.

Jag tycker att det är rimligt att påstå att det traditionella lokalsamhället gav en känsla av kontinuitet och sammanhang som kan tolkas som lokal identitet. Men den känslan kom inte av sig själv utan av att man utnyttjade omgivningen så intensivt. Det var på så sätt den kognitiva bilden av landskapet införlivades med medvetandet (jfr Löfgren 1981). Men på vilket sätt skiljer sig idag nyttjandet av den fysiska miljön i små samhällen från storstaden? Snarast tror jag man går mer i storstaden.

Så till legitimeringsaspekten. Bekräftas identiteten tydligare i lokalsamhället och bekräftas den i termer av tillhörighet till

det lokala samhället?

Närmiljön är primär som identitetsskapande faktor. Det är i närmiljön man själv ger uttryck för sin identitet och får feedback från människorna omkring (Manninen 1982). Att hela tiden vara omgiven av människor man känner och är känd av borde ge en enhetlig identitetssupplevelse, liksom att befinna sig i en fysisk miljö som man "behärskar" och som därigenom också bidrar till att bekräfta identiteten. Den lokala identiteten borde bli dominerande.

Men också detta resonemang kompliceras av faktorer som har med utvecklingen i samband med urbaniseringen att göra. Interaktionen i små samhällen idag är, som jag flera gånger påpekat, inte så intensiv att den ger ens daglig bekräftelse på samhörighet med andra invånare i lokalsamhället. Arbetet, i den mån det utförs inom lokalsamhället, är ofta ensamt. Jordbruksarbete är idag bland de ensligaste sysselsättningar som finns. Lokalsamhällets invånare har den intensivaste kontakten med den egna familjen, men i det fallet skiljer de sig inte alls från storstadens invånare. Av olika skäl har samhällsutvecklingen medfört en allt starkare familism, en koncentrerings på den egna familjen. Samtidigt bekräftas också identiteten genom relationer av mycket formell art, där individen är patient, kund, klient, yrkesman etc. Diskrepansen mellan den mycket intima familjesfären och den formella sfär där individen är patient etc. är möjligen mer påfallande i storstaden, men den är en realitet för alla i det moderna industrisamhället. Barknåreborna träffar ingen jovialisk provinsialläkare med stor lokalkännedom. De får åka till centralasarettet i Tierp, där den vikarierande läkaren kanske aldrig hört talas om Barknåre.

Lokal identitet som kulturellt värde

Resonemanget hittills har rört identitetskapande genom olika typer av närmiljöer eller direktkontakt. Men förutom den konkreta närmiljön, både i form av människor och i form av fysisk miljö, så finns det också en abstrakt identitetsformande miljö i form av impulser och modeller som når individen via massmedia (Manninen 1982). Denna abstrakta identitetsformande miljö är lika starkt närvarande för individen i lokalsamhället som i storstadssamhället, men den kan ha olika effekt. I synnerhet i landsbygdssamhället kan den skapa en negativ anpassning till den lokala miljön genom brist på överensstämmelse mellan vad man uppfattar som av storsamhället önskvärda mål och ideal och möjligheterna att faktiskt realisera dem. En undersökning av tre finska byar visar att ju längre ett litet samhälle står från välfärdssamhällets ekonomiska tillväxt, desto svårare upplever invånarna alldeles normala kriser och händelser i livet och desto mindre nöjd är man med sitt liv som helhet, och detta trots att man lever i ett samhälle med täta och trygga sociala kontakter. De som var lyckligast i den lilla byn Hoilola i norra Karelen var de som hade säkra jobb utanför lokalsamhället, som kunde känna och uttrycka identifikation med storsamhällets värderingar (Manninen 1982).

I detta exempel hotades byinvånarnas identitetsupplevelse av de bilder och modeller som presenterades i massmedia. Den lokala tillhörigheten och gemenskapen bildade inte tillräcklig motvikt, den framstod inte som ett värde i sig. Kan man tänka sig det motsatta förhållandet, att lokal identitet i sig uppleves som önskvärd?

I ett annat projekt på Kulturvetarlin-

jen har vi undersökt lokalt kulturliv i olika förortskommuner till Stockholm ("kultur" här använt i trängre mening) för att se hur människor utnyttjar det lokala kulturutbud kommunerna erbjuder. Vi gjorde intervjuer i Fisksätra, en av dessa betongförorter som stampats ur jorden under loppet av några få år. Vi väntade oss knappast att finna uttryck för "hembygdskänsla" eller lokal hemkänsla i Fisksätra, men det var snarast så vi kunde karakterisera attityderna både till Fisksätra som boendemiljö och till aktiviteterna i området. Det är möjligt att intervjuerna inte speglade verklig trivsel eller verkligt intresse för aktiviteter i området, men de speglade med säkerhet en lokal hemkänsla som ideal. Och det idealet understöds massivt av kommunens kulturpolitiska satsning på lokal kulturverksamhet och lokal föreningsverksamhet.

Drömmen om lokalsamhället är antagligen ett centralt värde i vår kultur. Det finns i Sverige en regional revitalisering, som motsvarar den etniska revitaliseringen t. ex. i USA. Lokal eller regional tillhörighet framstår nu som något eftersträvansvärt. Inte minst detta borde ge anledning att begrunda vad identitet grundad i den rumsliga existensen egentligen innebär.

REFERENSER

- Bausinger, H. 1977: Zur kulturalen Dimension von Identität. *Zeitschrift für Volkskunde* 77: 210-215.
- Berlin, D., Brilioth, M.-B. m. fl. 1980: *Kultur i Fisksätra*. En projektstudie. Tillämpningsstudium vt 1980. Kulturkommunikationslinjen vid Stockholms universitet. Stenc.
- Bäck-Wiklund, M. & Lindfors, H. 1974: *Lokalsamhället som livsform. Idé och verklighet*. Monografier utgivna av sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet. Diss.

- Daun, Å. 1974: *Förortsliv*. Diss. Stockholm.
- Dahllöf, T. 1980: *Glesbygd, kulturmiljö och skola. En etnologisk studie kring ett projekt om grundskola i glesbygd*. Pedagogisk forskning i Uppsala 21. Pedagogiska institutionen vid Uppsala universitet.
- De Vos, G. 1983: Ethnic identity and minority status: Some psychocultural considerations. *Identity: Personal and Socio-Cultural*. Edited by Anita Jacobsson-Widding. Uppsala.
- Dundes, A. 1983: Defining identity through folklore. *Identity: Personal and Socio-Cultural*. Edited by Anita Jacobsson-Widding. Uppsala.
- Carlsson, A. & Franzén, G. 1983: *Lokal kultur och identitet i Västerhaninge*. Tillämpningsstudium på kulturvetarlinjen ht 1983. Stockholms universitet. Stenc.
- Friedl, J. 1976: *Cultural Anthropology*. New York.
- Greverus, I.-M. 1976: Nothing but a little wooden dala-horse, or: How to de-code a "folk"-symbol. *Folklore Today*. A festschrift to Richard Dorson.
- Honko, L. 1982: Folktradition och identitet. *Folktradition och identitet i Norden*. Aili Nenola Kallio red. NIF Publications No 12.
- Kirkinen, H. 1982: Lokalkulturen under trycket av enhetskulturen. Utvecklingsmodeller för kulturer. *Folktradition och identitet i Norden*. Aili Nenola Kallio red. NIF Publications No 12.
- Kåverud, K. 1983: *Barknärebönder. En etnologisk undersökning av levnadsvillkoren i en norduppländsk by*. Uppsats för påbyggnadskurs. Institutet för folklivsforskning. Stockholm. Stenc.
- Löfgren, O. 1981: Människan i landskapet – landskapet i människan. *Tradition och miljö*. Honko/Löfgren red. Lund.
- Manninen, L. 1982: Change and the problem of identity. *Ethnologia Scandinavica* 1982: 29–41.
- Redfield, R. 1960: *The Little Community*. Chicago.
- Svenska akademins ordbok. Band 12, spalt I 80. 1933.
- Svensson, S. 1966: *Introduktion till folklivsforskningen*. Stockholm.

Summary

Identity, local community and local identity

The paper deals with the concept of local identity, particularly by discussing the local community as identity-creating environment. The point of departure is the assumption that the individual's perception of identity is shaped by a number of group relations, of which the "local" is one. Does the type of small-scale community we call local community contribute to the total experience of identity in a quite special way or to a quite special degree?

To answer this question three linguistic shades of meaning of the term identity are first discussed: the likeness aspect, the continuity aspect and the legitimation or confirmation aspect. The discussion then goes on to the local community which, as term, is on the one hand concrete and qualitatively descriptive of a small community with special relations and, on the other, a value concept linked to the notion of local homogeneous culture. The local community as identity-creating environment is then examined under the three aspects of identity with examples from three kinds of community, a very small country village, a rather larger industrial community and two Stockholm suburbs.

The experience of mutual likeness is presumably not characteristic of the inhabitants of a local community; close interaction rather increases the opportunities for, for example, fine social gradings. On the other hand the community of values in the form of conformity in the appraisal of one another may greatly contribute to the feeling of local belongingness. But in small communities in our days this experience diminishes owing to the

too thinned-out population and too small degree of interaction.

The experience of continuity and context is vital for the creation of identity. Are the conditions for this better in a small community? Here it is maintained that the feeling of continuity is linked to utilization of the environment and, insofar as the man-landscape interaction diminishes, so too do the special possibilities of the local community to give local identity.

In the local community there should also be a strong feeling of local belonging owing to the continuous confirmation of personal identity which arises through recurring interaction with persons one knows and is known by. But this reasoning as well is complicated by the fact that the present-day local communities are not unaffected by urbanization. In small country villages as well there is discrepancy and polarization between an intimate family sphere and a formal sphere with separate roles.

Finally "local identity" is discussed as a cultural value in itself. The interview material from a study of cultural habits (in a narrow sense) in a recently built Stockholm suburb is interpreted as an expression of local home-feeling as ideal, an ideal that is shared both by inhabitants and the local authority. The regional revitalization, the interest in regional and local culture which has been noticeable in Sweden in the past few years, should render it urgent to penetrate the concept of local identity as deeply as has hitherto been done in the case, for example, of ethnic identity.

(Translation: John Hogg)

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

Fransk etnologi av idag

Av Annick Sjögren

Den franska etnologins historiska utveckling skiljer sig markant från den svenska. Den är starkt sammankopplad med den kolonialism som dominerade Frankrikes historia det senaste århundradet. Ras och evolutionism var centrala begrepp i början av seklet. Detta betydde att etnologi, studiet av folkgrupper, inte kunde skiljas från fysisk antropologi. *Musée de l'Homme*, ett monument över den då självklara europeiska överlägsenheten, var helt inriktat på fysisk antropologi och dess forskare var naturvetare ända fram till 1920-talet. Det ansågs självklart att man i rent evolutionistisk anda skulle börja från början, dvs. med att studera de mest primitiva folken. Dessa fanns förstas inte i Europa. Det blev alltså en långdragen kamp att få vetenskapsmän att acceptera att Europa kunde vara ett arbetsfält likvärdigt med Sydamerika eller Afrika. Det krävde helt enkelt ett paradigmskifte. På 1920-talet började social- och kulturanthropologi göra sig gällande på *Musée de l'Homme* och på 1930-talet började man också intressera sig för Europa som etnologiskt fält. 1937 öppnades *le Musée des Arts et Traditions Populaires*, motsvarigheten till Nordiska museet i Stockholm, som en del av *Musée de l'Homme* vid Trocadéro.

Van Gennep och andra framstående amatörer i lokal folkloristik hade redan gjort betydande insatser i fransk etnologi men det tog ett halvsekel innan de accepterades av specialister. Den rådande nationalismen måste ha spelat en aktiv roll vid uppkomsten av en regional etnologi, dvs. europeisk och fransk etnologi. Dessutom likviderades på 1950- och 1960-talen kolonialismens kvarlämningar, både politiskt och i folks medvetande. Allt fler studenter och forskare från f. d. kolonier i Afrika och Asien kom för att läsa etnologi i Paris som jämlika observatörer och inte längre som intressanta studieobjekt.¹

Tidigare favoriserades exotiska studier av att de tillmättes en större objektivitet. Numera anses den formen av objektivitet vara en illusion. Detta har stärkt intresset för europastudier. Det anses att man noggrant bör kartlägga relationen observatör-informanter och detta görs lika bra, om inte bättre, på ett mer familjärt studiefält.

¹ Reflexionerna i denna artikel föranleds av en studieresa till Paris, som företrädare för Institutet för folklivsforskning i Stockholm företog i november 1983.

Nu för tiden är Europa och i synnerhet Frankrike väletablerade etnologiska studieområden men de kan fortfarande inte mäta sig kvantitativt med utomeuropeiska länder. Detta illustreras av situationen vid det förnäma *Collège de France*, där professuren i socialantropologi nyligen gavs till en afrikanist. Europaspecialister kommer alltid i andra hand, som "sous-directeurs". 1968 skildes Musée des Arts et Traditions Populaires från Musée de l'Homme och flyttade till egna lokaler i Boulogneskogen. Den franska lokala etnologin hade härmed fått sitt erkännande.

I motsats till vad som är fallet i de nordiska och germanska länderna är ordet etnologi i det folkliga medvetandet fortfarande sammankopplat med studiet av primitiva samhällen. Detta kan försvåra undersökningar bland franska kulturgrupper. Men på 1970-talet blev den ekologiska trenden "tillbaka till naturen" mycket stark. Detta gynnade utvecklingen av regionalism och av på hemlandet inriktad forskning.

Ett annat drag i den franska etnologin är det överskuggande inflytande som Claude Lévi-Strauss har haft de senaste tjugo åren. Strukturalism har varit vägleddande som metod och släktskapsstudier har dominerat i forskning såväl som i undervisning, även om marxism med Godelier och Meillassoux har hävdats sin plats bland forskningsinriktningarna. Historikern André Burguière formulerar det på följande sätt:

"At the beginning of the 1960s, when the colonial wars were ending, when French society was undergoing a powerful mutation, a new paradigm was established in the social sciences ... This transfer is expressed in the eclipse of Sartrean voluntarism, which was concerned to give meaning to behavior and to think out the relation of

the individual to history, and by the rise of structuralism, committed to describing the mechanisms of social functioning ... and of mental activity. To a problematic of change centered on the *why* there succeeded a problematic of the *how*."²

De senaste åren har nya variationer av strukturalism gjort sig gällande, t.ex. symbolstrukturalism. Dessutom uppträder kritiker, som Robert Jaulin, vilka förespråkar en snävare användning av den strukturalistiska metoden, som bör hålla sig närmare till sitt material. Forskaren bör begränsa sig till att studera vad som karakteriserar en folkgrupp – det är det som är etnologi – och undvika svävande generaliseringar om människan – för detta är antropologi. Och sådana generaliseringar är, anser Robert Jaulin, en omöjlig vetenskaplig uppgift. Släktskapsstudier behåller dock sin privilegierade plats. När man granskar kursplaner eller forskningsprojektlistor, hittar man en påfallande stor proportion av släktskapsinriktade undersökningar.

Les Annales är fortfarande en inflytelserik institution i Frankrike. I en översikt av mentalitetshistoria i denna tidskrift reflekterar André Burguière över den ökande betydelsen av historisk antropologi med början 1969: detta bör inte ses som ett övertagande av mentalitetshistoriens plats men snarare som en utveckling av det program som implicerats i Marc Blochs definition av mentalitet.

Slutligen kan man nämna att det inte finns någon central eller officiell planering för undervisning eller forskning i etnologi/antropologi. Varje berörd enhet skapar sin egen profil och det är forskarna själva, som individer, som knyter samman dessa enheter.

² André Burguière, 437.

Organisationen av forskning och undervisning i etnologi/antropologi i dagens Frankrike är alltså ett svåröverskådligt nätverk. Ett studiebesök i Paris, även kompletterat med litteraturläsning, kan inte ge någon heltäckande bild av ämnet. Här ges några exempel på betydande institutioner på olika nivåer i undervisning och forskning.

Grundundervisning i ämnet sker endast vid ett begränsat antal universitet, ca tio av de sjuttio som finns. Under de två första åren, "premier cycle" eller "D. E. U. G", ingår oftast etnologin i andra kurser, sociologi, psykologi, historia eller fornhistoria. Under tredje och fjärde året, "deuxième cycle" eller "licence" och sedan "maîtrise", finns det en specialiserad kursplan i etnologi. I Paris, som har tio universitet, sker grundundervisning vid Sorbonne, Jussieu, Nanterre och Vincennes. I övriga Frankrike finns etnologi i Lyon, Montpellier, Bordeaux och Brest. På undervisningsnivå finns det ingen skillnad, såsom fallet är i Sverige, mellan etnologi/folklivsforskning och socialantropologi.

Post-graduate undervisning, s. k. "troisième cycle", består av tre års studier, högst fyra, och avslutas med en avhandling, "thèse de troisième cycle". Undervisning i etnologi på den nivån ordnas på flera ställen än vad fallet är med grundundervisning. Detta förklaras med att det gäller forskarutbildning och att denna knyts till specialister och forskningsanstalter. Utöver vid ovannämnda universitet finns etnologi på forskarnivå också vid Toulouse, Strasbourg och Aix/Marseille.

Vid sidan av universiteten ordnas post-graduate utbildning i etnologi/antropologi vid en av de s. k. "grandes institu-

tions", *l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales*, EHESS. En sådan institution är en statlig, eventuellt privat, stiftelse som anordnar undervisning på universitetsnivå men med ett selektivt intagningsystem, samt strängare krav på studieprestation och bunden undervisningsform. EHESS har en mycket aktiv etnologisektion, en av sju humanistiska sektioner. Marc Augé är prefekt och Françoise Zonabend studierektor.

Forskning i etnologi/antropologi bedrivs vid fyra olika typer av institutioner: vid universiteten, på Collège de France, i anslutning till museiverksamhet och slutligen av fristående forskare, anställda av den statliga forskningsorganisationen CNRS.

Några universitet har en speciell forskningsenhet. I Nanterre-Paris X till exempel, kallas den för *le laboratoire d'ethnologie et de sociologie comparée*. Den samlar forskare som är lärare vid universitetet eller direkt anställda av CNRS. Där hittar man välkända namn som Dan Sperber, Yvonne Verdier, Jeanne Favret-Saada och Julian Pitt-Rivers. Den sistnämnde har just givit ut en bok i två versioner, en på engelska och en på franska (*The Anthropology of Honour*, Cambridge 1982, och *Anthropologie de l'honneur*, Paris 1983).

Collège de France har blivit ett mycket viktigt centrum för antropologisk forskning tack vare Claude Lévi-Strauss. Institutionen grundades på 1500-talet som ett alternativ till, och en protest mot, universitetet. Syftet var att öppna den vetenskapliga världen för allmänheten. Betydande specialister på ett område, vilket som helst, kunde få en professur och där bedriva öppen undervisning. Det fungerar fortfarande enligt samma princip.

Professorerna väljs av sina kolleger och profilen på deras professur varierar med deras specialitet. Claude Lévi-Strauss, som innehade en professur i socialantropologi, fick lämna sin plats vid pensionsåldern våren 1983. Hans efterträdare, Françoise Héritier-Augé, har en professur i afrikanistik.

För tjugo år sedan grundade Lévi-Strauss en speciell forskningsenhet inom Collège de France, *le laboratoire d'anthropologie sociale*. Sedan 1979 samarbetar den med undervisningsanstalten EHESS och forskningsorganisationen CNRS. Ett fyrtiotal forskare är knutna till "le laboratoire" och bedriver forskning enligt sin egen inriktning men i samarbete med varandra. Claude Lévi-Strauss, själv specialist på Sydamerika, var direktör ända till 1983, med Isac Chiva, europeanist, som "sous-directeur". Nu är det Françoise Héritier, specialist på det svarta Afrika, som är direktör, med Pierre Lamaison, specialiserad på fransk etnologi, som "sous-directeur".

Ett av projekten som lanserades av "le laboratoire" är känt i Sverige som Minotprojektet. Det handlar om en by i Bourgogne som studerades i sju år av fyra kvinnor, tre etnologer, Tina Jolas, Yvonne Verdier och Françoise Zonabend, och en kulturgeograf, Marie-Claude Pingaud. En av böckerna som utkom inom projektet finns tillgänglig på svenska: Verdiers *Tvätterskan, sömmerskan, kokerskan*, Stockholm, Atlantis, 1981, med recension i RIG 1983:2. Zonabends bok, *La mémoire longue*, Paris 1978, kommer ut på engelska 1984.

Musée de l'Homme, som en gång i tiden hade monopol på såväl undervisning som forskning i etnologi, strävar efter att förbli ett forskningscentrum av högsta kvali-

tet. Även om den största delen av dess verksamhet riktas mot utomeuropeiska kulturer har Europa sin plats, särskilt när det gäller Medelhavsländerna och Centraleuropa. Norden finns representerad i samlingarna med ett fåtal samiska föremål, föga mer. Bland det europeiska materialet är en utomordentligt rik samling från Jugoslavien värd att noteras.

Musée des Arts et Traditions Populaires, A. T. P., har från början yrkat på ett aktivt samarbete mellan museiverksamhet och forskning. Dess forskningsenhet, *le centre d'ethnologie française*, avgränsar sitt studiefält till Frankrike. Tre typer av forskningsområden kan urskiljas. Den första benämnd tematisk etnologi, inkluderar bondgårdar, etnomusikologi och folklöre. Den andra, den materiella kulturens historia, koncentreras på medeltida och modern arkeologi. Den tredje, med beteendesociologisk utgångspunkt, delas i två forskningslag: det ena studerar handlingsstrategier i fråga om ägande, det andra familjens organisation. I enlighet med fallet i andra länder, har utvecklingen gått efter två linjer: intresset för landsbygden (Martine Segalen, *Love and Power in the Peasant Family*, Oxford, Basil Blackwell, 1983) har förskjutits mot ett ökat intresse för urbana miljöer. Och samling och analys av materiella föremål får ökad konkurrens av socialt inriktade studier (Jean Cuisenier, *Family Organisation and Cultural Transmission in France* i *Tradition and Modernity, Changing Patterns of Cultural Activity within the Family*, Budapest, och Martine Segalen, *La sociologie de la famille*, som snart utkommer på engelska). Le Centre d'Ethnologie Française utger en tidskrift, *L'ethnologie française*, fyra gånger per år, som syftar till en hög metodisk och teoretisk nivå.

De flesta nummer har ett speciellt tema, t. ex. matantropologi, 1980: 3, eller urbanantropologi, 1982: 2.

Utställningsverksamheten på le Musée des ATP kan delas i tre kategorier. De nya utställningssalarna invigdes 1973 och bjuder allmänheten på en elegant framställning av föremål och scener från fransk landsbygd. Det är mest det traditionella vardagslivet som presenteras med hjälp av "son et lumière"-effekter. Det senaste inslaget är en spåmans arbetsrum i Paris, som var i bruk till mitten av 1970-talet. Det var spåmannen själv som donerade den kompletta utrustningen till museet när han pensionerades. Hela källarplanet upptas av en utställning som förbehålls forskare och specialister. Ett stort antal föremålsserier framställs systematiskt och typologiskt. Tillfälliga utställningar (just nu förbereds en om bordskick) kompletterar utställningsverksamheten.

Ikonografi intar en särskild plats vid institutionen. Dess direktör, Jean Cuise-nier, är själv konsthistoriker med folk-konst som specialitet. Ikonoteket består av 70 000 bilder från Frankrike, bland annat från tidiga ikonografiska produktionsenheter som senare, på 1800-talet, försvann i konkurrensen med en kvasiindustriell folkbildproduktion från Epinal. I Frankrike finns det två andra viktiga centra för ikonografi: Bibliothèque Nationale i Paris, som började samla folkbilder redan på 1500-talet. Där har 25 miljoner bilder ackumulerats. Även Epinalmuseet har en utomordentlig internationell ikonografisk samling.

Slutligen kan noteras att Musée des ATP har ett stort urval av folkloristiska filmer och inspelningar och därtill nödvändig teknisk utrustning.

Ett annat centrum av intresse för etnologer är *La Maison des Sciences de l'Homme*, en humanistiskt vetenskaplig institution som förenar varierande verksamheter under ett tak: bibliotek, administrationen för olika tidskrifter, bl. a. *Les annales* och *Les actes de la recherche en sciences sociales*, kurser och seminarier. Många forskare, såsom Marc Augé och Pierre Bourdieu, har sina arbetsrum där. Adressen är 54 Boulevard Raspail, Paris VIe.

Utanför Paris finns det ett växande antal etnologiska institutioner. *Le Musée dauphinois* i Grenoble specialiserar sig på forskning om bergsområden, Aix/Marseille på korsikanska frågor, Toulouse på jordbruks- och landsbygdsproblematik och Brest i Bretagne på lingvistik.

Ekomuseer och nationalparker har expanderat kraftigt de senaste decennierna, parallellt med sjuttioalets ökande engagemang i miljöfrågor och ekologi. Ekomuseer, dvs. bevarade hus i naturliga miljöer, valdes som ett alternativ till Skansen-modellen. Deras skapare, Georges-Henri Rivière, ville gå till föremålen i stället för att flytta dem till sig. Det blev ett arbetarmuseum i Le Creusot, ett samhälle mitt i en järnindustriregion, och ett museum om bondesamhället i Larquès i det typiska lantbruksområdet Les Landes. I stället för dessa stora museer bevaras numera mycket små enheter på platsen. Det kan vara en affär, en fabrik eller ett bostadshus.

En sista institution som bör presenteras, låt vara mycket kort, är CNRS. Le Centre National de la Recherche Scientifique är en mastodontorganisation. Det är den statliga administrationen för teoretisk forskning, vars befogenheter sträcker sig över de mest varierande områden inom humaniora, samhällsveten-

skap och naturvetenskap och under många olika former. CNRS avlönar ett stort antal forskare, omkring 10 000 enligt l'Express (20 april 1984), först på kontrakt i några år, sedan eventuellt på livstid. Många av dessa s. k. CNRS-forskare har dessutom anställning på universitet eller andra forskningsanstalter. Detta gäller för de flesta av de etnologer/antropologer som nämndes ovan. CNRS ansvarar för många forskningsprojekt och delar ut anslag till olika institutioner eller oberoende forskare som tar del av ett projekt.

Etnologi har blivit ett populärt ämne i Frankrike. Längre ansågs det tillhöra en högre intellektuell domän, som filosofi eller klassisk grekiska. En ny mentalitet, känslig för den ekologiska problematiken i alla avseenden, natur, region, djur- och människoarter, gynnar numera intresset för etnologiska studier. Den populära bokhandeln FNAC, som fyller flera varuhus med böcker i Paris, har imponerande etnologisektioner, och pocketboksupplagor i ämnet blir mer och mer vanliga.

Kontakterna mellan svenska och franska etnologer är dock inte särskilt talrika. Fransmännen beklagar att svenskarna nästan uteslutande vänder sig mot den anglosaxiska etnologin, medan svenskarna anklagar fransmännen att inte vilja kommunicera på något annat språk än sitt eget. Båda påståendena har ett korn av sanning i sig.

LITTERATUR

- L'anthropologie en France, situation actuelle et avenir*, Paris 1979, colloques internationaux du CNRS.
 "Avec nos sabots", specialnummer (om revitalisering) av tidskriften *Autrement*, Paris 14/78
 Burguière, André, *The Fate of the History of Mentalités in the Annales*, i *Comparative Studies in Society and History*, vol. 24, n° 3, July 1982.
Rapport sur les activités de recherche du laboratoire, Centre d'ethnologie française, Musée des ATP, Paris 1983.
Rapport d'activité 1980-1982 et programme 1982-1984, Laboratoire d'anthropologie sociale du Collège de France, Paris 1983.
Rapport scientifique 1982-1983. Laboratoire d'ethnologie et de sociologie comparative, Université de Paris X-Nanterre, 1983.
La recherche en sciences humaines, CNRS, Paris 1980.

Vill du komplettera din Rigs-serie?

Äldre årgångar eller enstaka häften
kan beställas till låga priser.

Ring eller skriv till

Rigs expedition

Nordiska museet, 115 21 Stockholm
tel 08/22 41 20

Måns badstugekarl i Hesse

Av Börje Östberg

Badstugor öppna för allmänheten finns i städer och byar till så stort antal som inbyggarnas mängd och villkor gör behövt, omtalar Olaus Magnus i sin berömda folklivsskildring.¹ Denna bygger utan tvivel i stor utsträckning på iakttagelser och intryck under hans färd hemifrån Östergötland till Lappland 1518–19.

I tänkeböcker, gilleshandlingar o. d. finns åtskilliga bekräftande uppgifter om offentliga badstugor i städer och om badstugekarlar som drev eller förestod inrättningarna. Däremot har hittills inte påvisats några konkreta belägg för allmänna badstugor på landsbygden. De flesta forskarna har dock inte funnit anledning att betvivla Olaus Magnus påstående i det stycket. Ett undantag är Ilmar Talve. Eller för att vara exakt: Talve menar att Olaus Magnus har blivit feltolkad; byarkan i detta sammanhang – ”städer och byar” – vara ett stilistiskt talesätt som anger att bastur förekom i ”hela landet”, utan att man med byar åsyftar landsbyar eller landsbefolkningen i synnerhet, anför Talve.²

Emellertid förefaller hjälpskattelängden 1535 för Tuna (Stora Tuna) socken i Dalarna innehålla ett belägg.³ Bland de i längden upptagna finns nämligen en Måns badstugekarl (”Mons bastuffuekarll”) i byn Hesse.

Om det existerade allmänna badstugor på landsbygden i denna del av landet så är det föga överraskande att en fanns i just denna by. Tuna var den folkrikaste socknen i Dalarna. Den största byn i Tuna var Hesse, belägen nära kyrkan och invid vägen från Stockholm, Uppsala, Västerås, Hedemora och Säter. En liten bit bortom Hesse passerade vägen Tunaån och sedan Dalälven för att därefter förgrena sig till en väg mot Siljansbygden och en mot Kopparberget och Falun.

När det gäller så här gamla handlingar måste man vara uppmärksam på att vad som förefaller vara en yrkesbeteckning kan vara ett tillnamn som vederbörande fått efter t. ex. sin far som haft yrket i fråga. För att ta ett i tid och rum näraliggande exempel: Den från Klockupproret 1531 kände Mårten Skraddare från Skog i Aspeboda var inte klädmakare utan kopparbergsman.

¹ Olaus Magnus, *Historia om de nordiska folken*, bok XV, kap. 35, 36.

² Ilmar Talve, *Bastu och torkhus i Nordeuropa*. (Akademisk avh., Sthlms högsk.) 1960, sid. 197 samt 210 not 2.

³ Mantalet i Tuna sockn på Helpeskatten som utgjordes Anno 1535, Kammararkivet: Strödda äldre räkenskaper (RA).

Om man studerar skattelängden 1535 för Tuna ingående är det dock svårt att komma till någon annan slutsats än att Måns verkligen var badstugekarl till yrkets.

De extraordinära skatterna togs i princip ut av hela befolkningen och ger fler och bättre uppgifter om denna än de stående skatterna på jord och skog. I 1535 års hjälpskattelängd kom sålunda med hantverkare och andra yrkesmän som avkrävdes skatt för inkomsten på detta sitt näringsfång men som annars slapp undan såvida de inte samtidigt drev jordbruk.

Huvudregeln i bl. a. Tuna var att skattebonde skulle erlägga 8 öre och landbonde (arrendator) 6 öre. Debiteringen för andra kategorier måste man sluta sig till genom att granska längden. Denna är utmärkt väl skriven och systematiskt uppställd i två spalter. I den vänstra spalten finns samlade alla som påförts full skatt, d. v. s. 8 öre. De allra flesta är identifierade enbart med sitt namn och sin hemby; utan tvivel rör det sig om vanliga självägande bönder. Tolv av de debiterade har emellertid yrkesbeteckning: kopparslagare, bältare (d. v. s. gördelmakare), skomakare, skinnare, guldsmed, smältare, bergsdräng, köpman. Dessa tolv kombinerade antagligen näringsfånget i fråga med ett inte helt obetydligt jordbruk.

I den högra spalten kommer först en grupp som påförts 6 öre. Åtminstone i de flesta fallen rör det sig förmodligen om självägande småbönder eller landbönder. Sedan följer två som betecknas "sielffegandhe och fattige bönder" och debiteras 4 öre samt en större grupp med samma debitering men betecknade "inhyses folk". Denna grupp börjar med ett

par som kallas husmän, vilket i detta fall bör innebära att de av bonden de bodde hos var tilldelade en åkerlapp som de fick bruka mot att de utförde arbete åt bonden, t. ex. deltog i skörden.

Därnäst kommer ett tiotal andra inhyses utan närmare definition och efter dem lika många yrkesbetecknade: verkmästare (vapensmed?), skraddare, sadelmakare, skomakare, badstugekarl (vår Måns), osmundsmed, sadelmakare samt ännu en skraddare. Ytterligare några strödda hantverkare samt en och annan dagkarl finns längre fram i 4-öresgruppen. Skattelängden avslutas med ett 20-tal kvinnor som debiteras endast 2 öre.

Måns badstugekarl var "inhyses" och således inte bonde; fogdens skrivare har placerat honom tillsammans med hantverkare. Slutsatsen måste bli att han verkligen var badstugekarl till professionen och att det 1535 således fanns en offentlig badstuga i Hesse by.

Här skall inte närmare spekuleras om huvudmannskapet för denna badstuga, men det kan väl vara tillåtet att erinra om den tyska bystadga som gav badstugekarlen rätt att av varje bonde få dels viss ersättning in natura en gång om året, dels vid nattvardsgång särskilda helger en viss avgift i mynt.⁴

I volymen Gärder och hjälper 1535, som omfattar hela det dåtida Sverige (utom Småland och Närke) samt Finland och är på 824 sidor, döljer sig kanske fler badstugekarlar.

⁴ Lizzie Carlsson, Om bad och badstugor i äldre tid. RIG 1947 h. 3 sid. 124 jämte not 58.

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Onda ögat i Tensta

Av Ingvar Svanberg

Lisbeth Sachs: Onda ögat eller bakterier. Turkiska invandrarkvinnors möte med svensk sjukvård. Liber Förlag. Stockholm 1983. 160 s., ill.

Det finns i dag över 20 000 turkiska invandrare i Sverige. Trots att det är en relativt liten invandrar-kategori har den inom några få år resulterat i inte mindre än fyra doktorsavhandlingar.¹ År 1978 disputerade göteborgsantropologen Ulla-Britt Englebretsson på avhandlingen "The Force of Tradition: Turkish Migrants at Home and Abroad" som handlade om två turkiska invandrargrupper i Göteborg och deras bakgrund i ett par skilda central-anatoliska byar. Ett par år senare disputerade statsvetaren Şahin Alpay på en faktsäckad avhandling om politisk resocialisation med titeln "Turkar i Stockholm". Året därpå, 1981, kom en avhandling om syriskortodoxa invandrare från sydöstra Turkiet, "North to Another Country. The Formation of a Suryoyo Community in Sweden", författad av socialantropologen Ulf Björklund. Den fjärde i raden är socialantropologen Lisbeth Sachs som vårvintern 1983 disputerade på avhandlingen "Evil Eye or Bacteria. Turkish Migrant Woman and Swedish Health Care". Avhandlingen ansågs vara av så stort intresse att den strax därefter utkom på svenska och så vitt jag kan se i oförändrad översättning från originalet.

Medan de övriga avhandlingarna i mångt och mycket varit inriktade på migrations- och etnicitetsproblematik intresserar sig Sachs i första hand för kulturmötesaspekter. Det är turkiska invandrarkvinnors möte med den sociala sektorn i Sverige, i det här fallet sjukvården, som författarinnan

avsett att belysa. Avhandlingen har sin metodiska och teoretiska utgångspunkt i en forskningstradition och -inriktning som kallas för "medicinsk antropologi". Denna forskningsinriktning studerar medicinska system, d. v. s. sjukdomsuppfattning och sjukvård, i skilda sociokulturella kontexter. Det är ett välkänt faktum från den jämförande etnologin att hur sjukdom uppfattas varierar mellan olika samhällen och sociala grupper. Psykiatrin är naturligtvis enklast att hämta exempel från, men även från allmänmedicinen finns goda pedagogiska exempel.

I Sachs undersökning är termerna *illness*, sjuka, och *disease*, sjukdom, nyckelbegrepp. *Illness* står för det som människor kulturellt uppfattar som ohälsa medan *disease* däremot är "objektivt" registrerbara patologiska förändringar som kan förklaras och beskrivas i biomedicinska termer. Medan sjuka är något av människor förnimbart, något man kan känna eller observera, behöver sjukdom inte uppfattas som sjuka av den drabbade. En läkare kan däremot – i bästa fall – fastställa att sjukdom föreligger utan att individen känner sig sjuk. Man kan också vara sjuk i subjektiv mening, man känner sig sjuk, utan att sjukdom i medicinsk mening föreligger.

Människor i moderna samhällen opererar med tre vårdsektorer. Sachs kallar dem, i anslutning till Kleinmans terminologi, för:

- a) *den personliga sektorn* som omfattar individen själv och den sociala närmiljön. Större delen av all sjukvård sköts inom denna sektor.
- b) *den folkliga sektorn* som omfattar experter inom den egna sociokulturella miljön. Hit hör botare, kloka gummor etc. som är välkända studieobjekt inom etnologin.
- c) *den vetenskapliga sektorn* som omfattar den moderna vetenskapliga medicinen.

¹ Vid sidan av dessa avhandlingar finns det också en omfattande litteratur om turkiska invandrare i form av rapporter, seminarieuppsatser och artiklar, se I. Svanberg 1983: Nyare svensk litteratur om Turkiet. *Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. Meddelanden*. 8, s. 52–62.

Vad Sachs primärt är intresserad av är att studera hur turkiska invandrarkvinnor utifrån deras inlärd medicinska system använder den vetenskapliga sektorn i Sverige.

I likhet med andra invandrarundersökningar beskriver hon de turkiska invandrarkvinnornas "kulturella bagage" genom att redogöra för det medicinska systemet i turkiska byar. De av Sachs studerade kvinnorna kommer från en liten central-anatolisk stad mellan Ankara och Konya som heter Kulu. Från den staden kommer en mycket stor andel av de turkar som i dag är bosatta i Stockholmsregionen. Bortsett från kvinnornas sjukdomsuppfattningar är emellertid de etnografiska uppgifterna om Kulu sparsamma i Sachs bok. Trots att författarinnan enligt egen utsago lärde sig tala turkiska (s. 139) och trots att hon vistats några månader i Kulu och dessutom under åratal umgåtts med Kulu-kvinnor i Tensta tycks hon inte ha samlat några egna etnografiska data från Kulu. Istället rekonstruerar hon närmast en modaltyp av den anatoliska landsortskvinnans levnadssätt med hjälp av välkända men föråldrade undersökningar och skildringar från femtio- och sextiotalet (Yasa, Makal, Stirling, Erdentuğ och Kıray). Hon reserverar sig dock själv mot alltför hårddragna generaliseringar utifrån dessa undersökningar. Det hade onekligen varit intressantare och med tanke på Kulu-turkarnas stora andel i Sverige värdefullare med utförligare information från Kulu. Under ett par månader skulle en tränad antropolog/etnolog med hjälp av intervjuer, observationer och lokalt källmaterial kunnat samla åtskilliga data i ett samhälle som Kulu. Författarinnans kunskaper i turkisk etnografi är uppenbarligen inte heller särskilt djuplodande. Det framgår t. ex. av när hon karakteriserar den extrema endogami eller snarare hypergami som föredras som korskusinäktenskap. Det ideala och preferabla äktenskapet är vanligtvis parallellkusinäktenskap!

Även kvinnorna i Kulu utnyttjar de tre olika sektorerna inom sjukvården. Den vetenskapliga sektorn består dels av medicinskt utbildad vårdpersonal (läkare, sköterskor och barnmorskor), men också av apoteksinnehavare. Turkisk läkevärd, åtminstone den kvinnorna från Kulu kommer i kontakt med, är inriktad på symtomlindring. Märkligt nog har Sachs inte beaktat de omfattande undersökningar socialantropologen Orhan Türkoğlan gjort i östra Turkiet om mötet mellan mo-

dern och traditionell medicin.² Den folkliga sektorn i Kulu innefattar en rad specialister. En kategori är *hoca*,³ en skriftlärdd religiös expert som botar sjuka genom att skriva Koran-verser på ett papper till amuletter. En annan kategori *hoca* är magiker som specialiserat sig som botare. En helt annan kategori av botare är s. k. *ocak*. En sådan är ofta specialist på en viss sjukdom. Någon närmare information om dessa specialister får vi tyvärr inte. Hur rekryteras de? Konkurrerar de? Skillnader mellan specialister inom och utom Kulu? Vi får t. ex. inte veta något om de etniska förhållandena i Kulu-området vilket inte saknar intresse. Den etniska variationen i Kulu-distriktet är välkänd genom bl. a. Wentzels, Hütteroths och Hjarnøs kartframställningar.⁴ Läsaren får för övrigt aldrig klart för sig vilka etniska grupper som ryms bakom de kvinnor som Sachs undersöker. Eftersom kulturmönstren, inte minst vad beträffar kvinnornas ställning i hushållet, varierar oerhört mellan de olika grupperna skulle det vara värdefullt att få den etniska bakgrunden preciserad.

I den anatoliska landsortskvinnans föreställningsvärld finns det två väsentliga sjukdomsalstrande faktorer. Det är dels djinner (*cın*) som är ett slags andeväsen, dels det onda ögat (*nazar*). Det finns uppenbarligen en rik utvecklad *cın*-taxonomi i Anatolien. De orsakar olika sjukdomar men även

² En lättillgänglig översikt ges i O. Türkoğlan 1969: Les patterns relatifs a la santé dans la Turquie rurale. *Revue Internationale de Sociologie, Serie II*, vol. VII: 2, s. 1-22.

³ Vad beträffar turkiska uttryck i texten borde ju i konsekvensens namn pilgrimsfärd ha stavats *Hacc*, inte *Hajj* (som är den anglosaxiska translittereringen) och som antropolog borde Sachs ha valt att översätta *inanç* med det mera neutrala folketro framför det värdeleddade och sociocentriska "vidskepelse".

⁴ H. Wentzel 1937: *Forschungen in Inneranatolien II: Die Steppe als Lebensraum*. (Schriften des Geographischen Instituts der Universität Kiel 7: 2); W-D. Hütteroth 1968: *Ländliche Siedlungen im südlichen Inneranatolien in den letzten vierhundert Jahren*. Göttingen; J. Hjarnø 1971: *Fremmedarbejdere. En etnologisk undersøgelse af arbejdskraftseksportens virkninger i Tyrkiet*. København; E. J. Kläy 1974: *Dörfer tatarischer "Rückwanderer" (Muhacir) aus Russland in Inneranatolien*. Bern, samt I. Svanberg: Türkistani refugees. i: *Ethnic Groups in Turkey*, ed. by P. Andrews (Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients) /under utg./ För en utredning rörande etnisk variation bland turkiska invandrare i Sverige se I. Svanberg 1983: *Invandrare från Turkiet. Etnisk och sociokulturell variation*. (Forskningsrapport till European Science Foundation's och Humanistiska Samhällsvetenskapliga Forskningsrådets 5-landsprojekt.)

förvirringstillstånd. En del djinner är antropomorfa, som t. ex. *alkarisi* – ett kvinnligt väsen som hotar kvinnornas hälsa i synnerhet de 40 första dagarna efter förlossningen.⁵ I likhet med andra folk i det mediterrana kulturområdet finns också en utbredd tro på det onda ögat. Det är inte specifikt för anatoliska landsortskvinnor utan förekommer mer eller mindre i alla samhällsklasser i Turkiet. *Nazar* kan överföras av vilken människa som helst, men särskilt av blåögda och blonda personer, d. v. s. med ett avvikande utseende i Turkiet. Det är en oberäknelig och ständigt närvarande kraft som kan slå till när som helst. Särskilt farligt är när en person uttrycker sig berömmande och beundrande över någon.

Med denna bakgrund kommer Kulu-kvinnorna till en svensk barnvårdscentral eller läkarmottagning. Där mottas hon av en i hennes tycke velig läkare som envisas med att ställa ovidkommande frågor, gör närmast otillständiga intrång i hennes intimsfär och i stället för att skriva ut medicin eller ge en spruta ber han henne komma tillbaka om en vecka när proverna är klara eller för att se om det blivit bättre. Inte blir situationen tryggare av att en blond, blåögd sjuksköterska klappar hennes barn på huvudet och säger "vad söt han är".

Kulu-kvinnornas traditionella syn på sjukdom kvarlever i Tensta. Onda ögat lurar där, likaså finns det risk för förhåxning. Däremot tycks inte djinnerna trivas i förortsbetongen. Kvinnorna söker läkare för de sjukdomar man sökte läkare för i Turkiet men eftersom läkarna inte uppfyller deras rollförväntningar känner de sig många gånger tvingade att göra dyrbara resor till Turkiet. Mot *nazar* måste de däremot konsultera traditionella botare och några sådana finns uppenbarligen inte i Tensta utan man reser till Turkiet. Dessutom har kvinnorna en rik uppsättning av traditionella magiska botemedel mot vanliga barnsjukdomar. I Sverige tvingas hon dessutom in i sjukroller som i Kulu är en normal social roll för henne: när hon skall föda barn. Det kan ju nämnas att svensk sjukvårdspersonal tycker att en invandrarkvinna uppträder okänsligt och irrationellt när hon uppenbarligen borde vara "sjuk", t. ex. när barnet dör vid förlossningen. En kvinna som vuxit upp i

en miljö där det är normalt att en stor del av barnen dör vid förlossningen har redan bearbetat detta faktum och är inte i behov av de terapier som sjukvården erbjuder svenska kvinnor i samma situation.

Lisbeth Sachs analys av de turkiska kvinnornas möte med svensk sjukvård är lysande. Hela tiden förs diskussionen fram med utförliga exempel. För att skapa förståelse för hur dessa kvinnor uppträder ger hon t.o.m. exempel på hur hon själv reagerade när hon blev sjuk i Kulu och ingen tog henne på allvar. Hon var inte sjuk i deras mening. Boken erbjuder mycket spännande läsning och hon gör aldrig avkall på det kulturellt greppet. Läsaren skall inse hur rationellt kvinnornas beteenden är utifrån deras kulturbakgrund.

Jag tror inte att de turkiska kvinnorna är särskilt extrema i sitt möte med den svenska sjukvården. Mycket av det författarinnan säger äger mutatis mutandis tillämplighet även på ordinära svenska förhållanden. Trots att språkklyftor inte föreligger så råder alltså ett stort kulturellt glapp mellan vetenskaplig sjukdoms- och sjukvårdsuppfattning och "folkliga" föreställningar. Även högutbildade studenter i Uppsala som hos studentläkaren får veta att den infektion de drabbats av läker ut av sig själv och inte fordrar någon medicinering går i stället till en privatpraktiserande läkare som skriver ut penicillin och därmed skänker den tröst som behövdes. Problemet med mötet mellan "lärd och folklig uppfattning" är självfallet inte specifikt för invandrare, men det är förmodligen tydligare bland dem.

De praktiska konsekvenserna av sin undersökning har Sachs redan dragit i en sammanfattande rapport som publicerades 1980 ("Sjukdom – ett relativt begrepp" *Socialstyrelsen redovisar* 1980:5) där hon pläderar för *kulturtolkar*. Dessa skulle kunna bidra till att överbrygga de kulturklyftor som uppstår mellan invandrare och modern sjukvård.

Det är ingen tvekan om att det är en viktig avhandling med stor samhällsrelevans som Sachs presterat. Den har fått berättigad uppmärksamhet inte minst bland läkare och förhoppningsvis ingår den redan i sjukvårdsutbildningen. Inom etnologutbildningen torde den vara självklar. Sachs avhandling behandlar ett ämnesområde som traditionellt studeras inom etnologin. Märkligt nog har etnologer hittills varit måttligt intresserade av de spännande möjligheter till ny kunskap inom traditionella folkloristiska områden som invandrargrupperna erbjuder. I stället är det som vanligt en

⁵ Sachs tycks inte ha uppmärksammat Ulla Johansens omfattande studie av dessa väsen, se U. Johansen, 1959: Die Alpfrau: Eine Dämonengestalt der türkischen Völker. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 109, s. 303–316.

socialantropolog som vågar sig ut i fältet medan etnologerna döljer sig bakom arkivhandlingar och uppteckningsprotokoll beklagande sig att man saknar sociala kontexter till källmaterialet. Det är ju ändå den sociala kontexten, d. v. s. människorna,

som vi är intresserade av! Det finns mycket av kunskapsteoretiskt intresse att vinna på sådana studier. Sannolikt kommer de också så småningom att ge nya angreppssätt på uppteckningsmaterialet. Lisbeth Sachs har visat vägen!

Etnologisk idrottsforskning

Av Göran Rosander

Mats Hellspong: Boxningssporten i Sverige. En studie i idrottens kulturmiljö. Nordiska museets Handlingar 99. Stockholm 1982. English summary. Diss. 247 s., ill.

Vissa "etnologiska" ämnen får vänta länge på sina utforskare, även om ämnena är aldrig så stora och närliggande. När sedan islossningen kommer, blir det en flod av skrifter. Så var det med barnforskningen och kvinnoforskningen. Sedan några år är förhållandet detsamma även för idrottsforskningen.¹ Idrotten är vår största folkrörelse med ca 40 000 föreningar och 2–3 milj. medlemskap. Vissa av studierna är sociologiska eller pedagogiska, men framför allt är det historiker som studerat idrottsrörelsens utveckling och sociala förankring. Tre doktorsavhandlingar föreligger.² Av äldre skrifter bör nämnas Victor Balcks klassiska *Illustrerad idrottsbok 1–3* (Stockholm 1886–1888) och *Nordisk Familjeboks Sportlexikon 1–7* (Malmö 1938–1949). Det finns också åtskilliga stora jubileumsskrifter och liknande för olika idrotter.

¹ Det sagda betyder inte att etnologin tidigare helt skulle ha förbiset sport och idrott. Flera folkliga grenar är beaktade. Se M. Hellspong, *Idrott och etnologi* (Idrott, historia och samhälle. Svenska idrotthistoriska föreningens årsskrift 1981).

² J. Lindroth, *Idrottens väg till folkrörelse*. Uppsala 1974; R. Pålbrant, *Arbetarrörelsen och idrotten*. Uppsala 1977; B. Jansson, *Manschetttyrken, idrott och hälsa*. Göteborg 1978.

Det museala intresset för idrott är gammalt.³ Svenska Skidmuseet bildades 1928 av Föreningen för skidlöpnings främjande och öppnades på Fiskartorpet. Det skänktes 1964 till Västerbottens museum och flyttades dit. På Stockholms Stadion öppnade Sveriges Idrottsmuseum 1947, ägt av Centralföreningen för idrottens främjande. Det flyttades 1961 till Malmö. Museet förvaltas av kommunen och för en undanskymd tillvaro. I Vå-lådalen finns en idrotthistorisk samling. Däremot har idrotten haft svårare att tränga in på de kulturhistoriska museerna. Intresset vaknade egentligen först för några år sedan med undantag för på Göteborgs historiska museum, där Allan Nilson ganska länge drivit dokumentation samt ordnat en del tillfälliga utställningar. I samband med Riksidrottsförbundets 75-årsjubileum 1978 har intresset dock vaknat. Det året ordnade åtminstone Dalarnas museum och Jämtlands läns museum utställningar. Man klagade i samband därmed i Jämtland hur svårt det var att få tag på föremål och uppteckningar trots upprop och samarbete med idrottsrörelsen. År 1979 bildades Dalarnas idrotthistoriska förening, ett resultat av utställningen. Årgång 1983 av Dalarnas hembygdsbok ägnas helt åt idrotten och har ett rikt, varierat och väldokumenterat innehåll. I Jämtland kom en

³ Föremålsbeståndet har inventerats av Jan Lindroth, den just nu flitigaste propagandisten för områdets forsknings- och museiverksamhet. Enkäten redovisas i *Idrott, historia och samhälle* 1982, kortfattat även i *Samdok. Bulletin från Rådet för samtidsdokumentation vid kulturhistoriska museer*. 21. 1983.

motsvarande förening till stånd i början av 1983. Sommaren samma år var det Värmlands museums tur att ordna en utställning och motsvarande för- eningsbildning. Temat följs upp i årsboken Värmland förr och nu 1983.

Först bland de idrottshistoriska föreningarna var dock Föreningen Idrottsarkivet i Helsingborg samt Svenska idrottshistoriska föreningen, båda bildades 1976. Sistnämnda förening ger från 1981 – då man hade ca 100 medlemmar – ut en ambitiös årsskrift, *Idrott, historia och samhälle*. Föreningen stod 1979 som värd för en internationell forskarkongress inom International Association for the History of Physical Education and Sport, bildad 1972. Inom UNESCO finns vidare en internationell kommitté för idrottshistoria och fysisk fostran, som ordnar seminarier. Generalsekreteraren är svensk.

Riksförbundet har tillsatt en arbetsgrupp för ”kulturprogram för idrotten”, en grupp som även diskuterat och delvis realiserat idrottsledarintervjuer, bildregistrering m. m. Man har också utrett frågan om ett riksomfattande specialmuseum utan att projektet har kunnat föras i hamn. Tanken var att en sponsor med anknytning till idrottsrörelsen skulle svara för lokal samt pengar för etableringen någonstans i Storstockholm. Projektet tycks dock ha avskrivits. En utredning om museet föreligger, gjord 1983 av Mats Rehnberg.

Det finns även flera andra, ännu ej realiserade planer på nya idrottsmuseer. Mer eller mindre långt gångna lokala eller regionala initiativ finns åtminstone i Göteborg, Helsingborg (Pålsjö), Bräcke/Östersund, Falun (Lugnet) och Stockholm. I sistnämnda ort har en kommitté arbetat i tio år och bl. a. sökt få kommunen intresserad.

För att fullfölja denna korta översikt över forskningshistoriska och museala aktiviteter i Sverige, måste också något nämnas om källorna. Dagspressens skrivelser är förvisso omfattande. Det finns även eller har funnits åtskilliga specialtidningar och -tidskrifter alltsedan 1800-talets slut. Arkivalierna är förstås också legio. Mycket ligger hos nuvarande eller tidigare funktionärer eller på centrala kanslier. Materialet är säkert ofta osorterat, men riksarkivet har för något år sedan givit ut en arkivhandledning för distriktsförbund och föreningar på uppdrag av Riksidrottsförbundet. Åtskilligt finns även hos folkrörelsearkiven. Det mesta torde gå att lokalisera via det nationella register över enskilda arkiv som förs vid Avdelning 3 på riksarkivet. Denna institution hyser själv pap-

peren från Riksidrottsförbundet och Centralföreningen för idrottens främjande.

Bildmaterialet är också mycket stort. Här är givetvis tidningsarkiven och bildbyråerna viktiga sökplatser. En stor samling äldre bilder från Stadiöntävlingar finns på Fotografiska museet.

Tryckt litteratur redovisas i två omfattande bibliografier, som upptar 2454 resp. 325 skrifter, grenvis ordnade.⁴ Här återfinns forskningsrapporter och annan vetenskaplig litteratur inom skilda discipliner. Huvudparten av titlarna avser dock jubileumsskrifter med dessas delvis stereotypa material, annat är lika schablonartade memoarer, oftast skrivna av spökskrivare. Ett källmaterial av annat slag utgör idrottsromanerna. Flera tiotal etablerade författare har arbetat inom genren.⁵

Typiskt för nästan alla hittillsvarande svenska skrifter om idrott är att de negligerar damidrotten.⁶ Ändå utgör kvinnorna 1/3 av alla klubbanslutna.

Kvinnorna rymms av naturliga skäl inte heller i Mats Hellspongs doktorsavhandling *Boxningsporten i Sverige* – annat än som hustrur, fästmör och mödrar. Ty boxning är en sport för män. Att vara utlämnad åt sin muskelstyrka, snabbhet och taktiska förmåga för att utmanövrera motståndaren och helst slå honom till medvetlöshet – det är ett atavistiskt mannaideal. Samtidigt finns ett uttalat gentlemannauppträdande i sporten: stränga regler för uppförandet, artiga hälsningar, absolut underkastelse under domarens beslut. Man kan kalla det en kulturell polityr för att legitimera den okristliga hanteringen. Blandningen av boxningens roll i könsidentifikationen och dess karaktärsdanande inslag gjorde att sporten i sin begynnelse lockade många officerare.

Boken har tillkommit i det av författaren ledda

⁴ F. Wikström, *Svensk idrottsbibliografi 1766/1950*. Sthlm 1965; G. Sohlberg (utg.), *En bibliografi över folkrörelseforskning 1930–1978*. Sthlm 1981. Se även S. Sacskó, *Svensk idrottslitteratur 1980*. Bibliografi- och dokumentationsstudier. [Örebro 1982.] (=Högskolan i Örebro: Skriftserie. 18.) En kompletterande bibliografi finns i *Idrott, historia och samhälle*. Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift 1983. Den går fram till 1982 och omfattar främst akademisk idrottshistorisk litteratur.

⁵ Se R. Eliasson m. fl., *Berättelser om idrott*. Lund 1979. (=Lästips 1979: 5). (Bibliotekstjänst.)

⁶ Ett undantag är dock C. Annerstedt, *Kvinnoidrottens utveckling i Sverige*. Malmö 1983.

projektet om folkrörelsernas kulturmiljöer, i sin tur inlemmat i det stora projektet om folkrörelserna, som drivs vid historiska institutionen i Uppsala. Detta gör att en avsikt med avhandlingen just är att penetrera boxningens, ja hela idrottens kulturmiljö (vad jag skulle vilja kalla ett inomvetenskapligt syfte). En annan är att nyansera bilden av boxningen, som ju mer än de flesta idrotter väcker folks emotioner (sammhälleligt syfte). Båda målen rättfärdigar ett studium av värderingar och betenden. Tyvärr har författaren dock avskurit sig från möjligheten att polarisera genom att programmatiskt nästan helt bortse från proffsen – det har funnits ca 100 i Sverige. Dialektiken amatörproffs hade varit spännande.

Läsaren får inledningsvis en kulturhistorisk skildring av boxningens utveckling. Sporten uppstod i sin moderna form i England under 1700-talet, och flera engelska tränare uppträder i Sverige efter boxningens introduktion här 1892. Genombrottet var förberett genom tidningsreferat – och säkert också genom förekomsten av folkliga kraftsporter.

Till en början var boxningen ofta sammankopplad med styrkeidrotter som fäktning och brottning i gemensamma klubbar, senare har träningen delvis haft formen av fotboll och löpning. Spridningen gick ganska sakta, bl. a. utgjorde linggymnastikens starka ställning en hämsko. Ännu på 1920-talet var boxning en ganska utpräglad storstadside. USA var då föregångslandet inom de flesta sektorer, något som boxningen red högt på. Pressen och filmen "sålde" sporten, som omgavs av glamour. Senare etablerades den också i landsortsstäderna. Under senare år har boxningen ofta blivit en fritidssyssla för invandrare – det är ett sätt att nå prestige (i beskedlig svensk konkurrens) då man av språkliga och andra skäl utestängs från intellektuell gemenskap. Regelverkets i stort sett internationella karaktär hjälper till att integrera invandrarna i broderskapet.

Som ingen annan sport har boxningen nagelfarits av myndigheterna. Författaren kallar debatten för sportens kainsmärke. Detta att puckla på varandra, t. o. m. inför publik, har tydligen legat alltför nära byslagsmålen för att kunna tolereras. Kritiken mot boxningen kan enligt författaren delvis ses som en följd av välfärdsstatens utbyggnad. I folkhemmet blev boxningen en anakronism. Utövarna har alltså måst försvara sin sport, ett krav som de väl bara delar med motorsporten. Just riksdags- och pressdebatterna skänker goda tillfäl-

len till analys av ställningstagandena.

Så småningom har också medicinska skäl anförts mot boxningen, vilket lett till dels att proffsboxning förbjudits (1969), dels att amatörboxningen numera inte sätter knockouten som mål. Det finns också flera andra skäl att motarbeta boxningen, enligt debatten. De rika källorna ger goda möjligheter till värderingsanalys på ett samhälleligt plan. En följd av debatterna är smått rigorösa skyddsbestämmelser, delvis unika för Sverige. Författaren kastar fram tanken att landets långa fred stärkt de humanistiska och pacifistiska strömningarna. Det skulle alltså vara ett utslag av den typiskt svenska egenhet som Åke Daun kallar *konfliktundvikande*⁷. Regelsystemet är således till en del ekotypiserat.

Boxningens popularitet har tidvis varit stor. Hellspong har bl. a. använt det relativa antalet spaltcentimeter i vissa tidningar som måttstock. Kring 1930 kommer boxningen som nr två eller tre bland samtliga sporter! Författaren gör övertygande tolkningar av orsakerna bakom svängningarna i popularitet och placerar på så sätt boxningen i dess samhälleliga kontext.

I ett särskilt kapitel får vi följa klubbarnas organisation, verksamhet, miljö och funktionärer. De fungerar inte som folkrörelsernas övriga institutioner, vad mötesverksamheten beträffar. Det är svårt att få medlemmar att engagera sig. I stället blomstrar informella träffar efter träningskvällarna. Just träningen är huvudsaken för merparten av medlemmarna, det är ganska få som tävlar. Sålunda utgjorde antalet aktiva boxare år 1924–25 652 och 1968–69 blott 494. Tränaren – som är en viktig person – inpräntar sportens värderingar i adepterna. Till klubbmiljön hör också supporterskaran, vars intresse dock mera rör individer än klubben och laget. Aktiva samt övriga klubbmedlemmar utgör hälften av publiken vid matcherna. Åskådarnas bevägenhet växlar snabbt under kamper, som inte har karaktär av nationella representationsmatcher. Obarmhjärtiga träkningar drabbar den som ej visar mod och fair play.

I avsnittet om klubbarna tycks författaren inte ha funnit det mödan värt att ta del av dessas jubileumsskrifter eller medlemsblad, eftersom sådana inte återfinns i litteraturförteckningen. Fram till 1950 redovisar bibliografin över idrottslitteratur sålunda 10 jubileumsböcker. Man kunde för-

⁷ Å. Daun, Hur är en typisk svensk?, s. 25 (Tvärsnitt 1983:4).

moda att här finnes åtminstone en del siffermaterial av intresse.

Boxarna själva har, liksom andra idrottsmän, enligt författaren främst avsiktsrationella skäl för att ägna sig åt sport: man vill främja egna intressen i ädel konkurrens med andra, bygga upp sin kropp och pröva förmågan. Det blir ett slags manlig socialisation som definierar jagkänslan, inte minst genom att sporten är extremt individualistisk. Dessutom innebär idrotten kamratskap. Författaren utgår från ett värderesonemang i anslutning till den generativa handlingsmodellen, sedan han förkastat olika psykologiska tolkningsteorier som grundas på självhävdelse och ändrade könsroller.

En faktor av betydelse för boxningsnovisen är föräldrarnas intresse eller fördömande. Inte oväntat brukar särskilt fäderna bli positiva om framgångarna kommer. Det är ett sätt att bli känd och nå prestige, något som var viktigt förr, då merparten boxare kom från arbetarhem (de senaste tjugo åren har rekryteringen breddats något).

De flesta går inte särskilt många matcher. Numera är det bara en fjärdedel som boxas mer än tjugo gånger. Här ligger en egenhet hos sporten. Förr, då antalet boxare, klubbar och tävlingar var större, fanns det enstaka boxare som kom upp i 400–500 matcher.

Den ansiktsdeformering som gärna följer av flitigt boxande innebär ingen stigmatisering för kroppsarbetare – åtminstone förr. En nackdel före den allmänna sjukförsäkringens införande var den bortovaro från jobbet som skadorna medförde. Obehaget och den ekonomiska förlusten uppvägdades emellertid av de eljest ovanliga karriärmöjligheterna och av att man kunde få resa, kanske t. o. m. utomlands.

Boxningens sociala roll för att ge rötägg fostran framhålls. Visst gör boxarna förlöpningar i det civila livet, något som pressen gärna blåser upp stort, men oftare lyckas ansvarskännande ledare i sin karaktärsdanande strävan.

En av de få saker författaren förbigått är sportens fysiologiska sida. Vilka energimängder utvecklas i ett träningspass resp. en match? Hur bygger man upp muskelmassan via kaloriintaget? När började en vetenskaplig syn på träningen komma? Hur lanserades denna och vann den genklang? Hade man råd med proteinrik kost före träningsbidragens tid?

Ett viktigt kapitel ägnas matchernas miljö, olika aktörer samt normer. Däremot avstår författaren

från att ta upp tekniska och taktiska finesser, han har inte "ambition att lära ut boxningskonsten". Det är synd, eftersom finesserna måste anses ingå i den kulturella form han vill beskriva. Mycket är konventioner, präglade av rådande stilideal, som i sin tur går tillbaka på idoler eller tränarråd. Det finns åtminstone ett par dussin svenska instruktionsböcker inom området. En skönlitterär författare och boxningsälskare, Walter Dickson, har i en bok från 1982, "Vad är boxning?", givit en boxningsfilosofisk stilanalys med referenser till olika mästare. Dessa tjänar som *idoler*, ett begrepp som också kunde utvecklats mer. (Jag är ganska säker på att Ingemar Johansson är den mest kände svensken genom tiderna, ABBA och Celsius – men denne ställer upp utom tävlan – undantagna.) Idolerna har inte bara funktion som stilbildare. Vad betyder en SM-medalj för smågrabbar i kvarteret? Värvades proselyter till sporten?

Den belysta ringen i den eljest dunkla lokalen blir en skådebana med boxarna och matchdomaren i huvudrollerna, sekunderna och poängdomarna i biroller. Viktigt är författarens påpekande att också publiken har en uppgift att fylla. Den är inte en passiv massa utan spelar med – man kunde likna den vid kören i det antika dramat med dess kommenterande uppgift. I rollspelet finns en rad "föreskrifter", manifesterade i regelverket men även i förväntade beteenden hos aktörerna.

Förberedelser före och efter matcherna ingår också i det som definieras som tävlingskulturen. Det hasardiösa i boxningen, där ett slumpslag kan bringa den överlägsne på fall, inbjuder till mer eller mindre medvetna magiska åtgärder för att påverka händelseförloppet. Det mest dramatiska som kan ske är knockouten – ett slags *deus ex machina*. Här hade man önskat att författaren utvidgat analysen. Även om det numera inte är ett mål inom amatörboxningen med utslagning, så har det varit så. Författaren är dock här som i övrigt försiktig med psykologiserande tolkningar. Han avvisar tanken att publikens drift till våld utlöses och ser istället reaktionen som glädje över dramatik och en emotionell höjdpunkt. Men är inte KO innerst ett rituellt dödande med samma attraktionskraft som gamla tiders avrättningar? Eller tjuvfäktingarna? Knappast påvisar nedslagningen några socialt värdesatta egenskaper eller det kamratskap som författaren ser som den grundläggande kulturella värderingen i all idrott (s. 204).

Uppsummeringen har formen av en analys av

idrottens generella kulturmiljö. Med idrottskultur förstår författaren de idéer, artefakter och värderingar som delas av idrottsintresserade personer. De har en uppfattning av vad idrott bör vara och minnen av hur det varit. Idrottens kulturmiljö utgörs då av konkretiseringen av dessa föreställningar och kunskaper i föremål, aktiviteter och atmosfär. Nyckelord i karakteriseringen finner han vara kroppskultur, regelsystem, kodsysteem, utrustning, periodicitet, rangordning och känslöengagemang. Här framträder allra tydligast det metodiska grepp som kännetecknar avhandlingen, nämligen kulturanalys, även om termen inte nämns. Omsorgsfullt, empiriskt underbyggt och fjärran från spektakulära övertolkningar blottläggs kvintessensen i idrottsbegreppet.

Det torde ha framgått att arbetet har en "kulturhistorisk" uppläggning. Vart fenomen betraktas som intressant och sätts in i sitt yttre sammanhang. En mångfald källor kommer till användning. Alla relevanta fakta läggs fram. Ämnets olika delar angrips systematiskt och ur många synvinklar. I texten finns teoretiska avsnitt insprängda, vilka tjänar som dyrkar i kulturanalysen.

Till förtjänsterna hör en tekniskt oklanderlig utformning; jag tror mig inte ha sett en så professionellt gestaltad efterpukiansk etnologisk avhandling. Författaren är också garvad akademisk lärare och har en stor produktion bakom sig, bl. a. flera andra skrifter om sport. Boken är lättläst och har vårdad typografi — något som alltid gäller Nordiska museets prestigefyllda Handlingar. Den ger ett mönster för hur idrott etnologiskt kan behandlas. Hellspång bevisar denna vetenskaps möjligheter att hantera ett komplext ämne utan kvasipsykologiska övertolkningar och ge kulturkunskap.

Karl-Olov Arnstberg (red.), Anders Björklund, Stefan Bohman, Mats Hellspång, Lena Jansson, Karin Lindvall, Christian Richette: Korallrevet. Om vardagens kulturmönster. Carlsson & Jönsson Bokförlag AB. Sthlm 1983. 236 s.

Boktiteln Korallrevet leder snarare tankarna till natur än till kultur, eftersom ett korallrev är en levnadsmiljö för djur och inte för människor. Men liksom korallreven ligger de olika kulturella mönstren ofta under ytan. Det är poängen i antropologen Kroebers metafor. När den nu fångats upp av

etnologerna i Lusthusporten i Stockholm är deras ambition just att avslöja underliggande korallrev i betydelsen dolda, vardagliga kulturmönster. Deras gemensamma nämnare som forskare är intresset för människors kulturella samspel i nutid såväl som i det förgångna, bland borgare likaväl som bland proletärer.

Det intresse för studiet av interaktion som grep stockholmsetnologerna då den norske socialantropologen Fredrik Barths stjärna lyste som klarast består alltså och tycks ha smittat av sig även bland senare tillkomna forskare. Saknar man institutionschefen Åke Dauns namn bland medarbetarna till Korallrevet apostroferas han likväl i förordet.

Om stockholmsetnologerna tidigare valde att föröka i lokala miljöer på landsbygden, i brukssamhällen eller i städer behandlar de olika kapitlen i Korallrevet inga sådana miljöer. Karl-Olov Arnstbergs kapitel "Storstadsrealism" bygger visserligen på stockholmssiakttagelser, men är ändå ingen lokalstudie. Det är snarare sociala än lokala landskap som de sju författarna rör sig i. Tack vare att de valt så olika forskningsmiljöer har boken blivit omväxlande och bitvis t. o. m. spännande att läsa.

Det snävaste sociala landskapet möter oss i Karin Lindvalls skildring av paret Marianne och Sven, ett slags "scener ur ett äktenskap". En av mina egna studenter har tidigare försökt sig på något liknande med hjälp av korrespondensen mellan två blivande makar under beredskapsåren. Karin Lindvall har inte varit begränsad av befintligt källmaterial utan har kunnat ställa direkta frågor både till makarna gemensamt och till dem enskilt. Hon har haft möjlighet att återkomma gång på gång för att kontrollera sina egna iakttagelser. Polariseringen har hon fått till skänks genom Mariannes och Svens olika sociala bakgrund. Marianne kom från en högborgerlig miljö, Sven från arbetarmiljö.

Karin Lindvall har skickligt valt ut ett antal situationer där de båda makarnas beteenden blir tydliga. Den borgerliga "skenheligheten" får sin förklaring. Triviala vardagsbeteenden blir synliga. Ränderna går inte ur, men framför allt visar Karin Lindvall att den kulturella bakgrunden ger en människa ett tolknings- och förklaringschema. När inte detta schema räcker till blir upplevelserna oförklarliga.

En annan social scen bildar arbetsförmedlingen, eller snarare dess filial för tillfälliga arbeten. Etnologen Anders Björklund har själv ställt sig i morgonkön och ger en levande skildring av vad som

utspelas på "skitjobbarnas" mötesplats. Han visar hur de arbetsökande har olika strategier. De kan vara kortsiktiga: att få pengar för dagen, eller att få ihop till festen vid veckoåndan. Men de kan också vara långsiktiga: att skapa möjligheter för att förverkliga drömmen om det goda livet eller om friheten och oberoendet.

Fälakttagelserna är daterade den 25 april 1979, men utan bakgrundskunskapen om tillfällighetsjobbarnas tillvaro skulle mycket av vad som utspelades denna morgon förbli obegripligt.

Mats Hellspong har ställt två scener emot varandra: idrottsarenan och teatern. Till synes utgör de varandras motsatser också vad gäller publiken, som Hellspong är intresserad av. Förarbetena för doktorsavhandlingen om boxningssporten gav honom kunskap om hur folk beter sig på en idrottsplats. Men som historiskt orienterad etnolog har han också skaffat sig insikter om hur teaterpubliken betedde sig innan salongerna kunde mörkläggas. Parterrpublikens beteende visar sig därvid ingalunda vara så välstädat som en nutida teaterpubliks. Genom sina känslöytringar interagerade den lika aktivt med skådespelarna på scenen som en nutida idrottspublik med ett fotbollslag under en pågående match. Hellspongs infallsvinkel visar indirekt hur en jämförelse mellan olika tidsplan kan tydliggöra både förhållanden i nutiden och i det förgångna.

Christian Richette studerar hur de s. k. roparna – en mellansvensk religiös rörelse – uppfattades av sin samtid på 1840-talet. Han kliver direkt in i händelseförloppet och avläser reaktionerna med hjälp av samtidskällor av olika slag. Men trots detta synkrona perspektiv blir resultatet av hans analys ett slags process. Richette gör gällande att roparna till en början betraktades som sjukliga, senare som brottsliga för att slutligen uppfattas som tämligen ofarliga. Överhetsperspektivet – läkarnas, prästernas, journalisternas – är naturligtvis ett etic-perspektiv, med dess begränsningar. Men om man är medveten om att författaren tillämpar en form av perspektivering – i motsats till etnologernas vanliga strävan mot helhetssyn – finns det knappast något att invända.

Richettes källor är värderande och det är just detta som gör dem användbara för hans syften. Detsamma gäller om musikrecensionerna i Social-Demokraten som Stefan Bohman analyserat. Likaväl som borgarna en gång använde sig av de högre ståndens kulturformer för att hävda sig och markera sin egen makt bygger arbetarrörelsens kultur i

hög grad på den borgerliga. Det visar sig i musikrecensionerna där recensenternas borgerliga värderingar ständigt lyser igenom. Men Bohmans artikel leder vidare till den övergripande frågan om framträngande kulturers strävan att bli officiella.

Statens kulturråd företräder i våra dagar en officiell kulturpolitik. Inte för inte har kulturrådet sitt säte i huvudstaden och i sitt sätt att sprida kulturens välsignelser till landsorten (detta ord som huvudkommunens invånare ständigt brukar för att profilera sig själva) avslöjar kulturrådet sitt utomperspektiv och sin brist på förståelse för vad lokala kulturer har för kvaliteter. Lena Jansson som kommer med detta avslöjande har därmed själv tagit risken att göra sig omöjlig bland våra kulturella övertyckare. Liksom tidigare Sven B. Ek visar hon indirekt behovet av ett etnologiskt kulturbegrepp i kulturpolitiken. Inte ett erfarenhetsförnekande utan ett erfarenhetsbaserat kulturbegrepp. På lokal nivå kan skillnaden ofta avläsas vid en jämförelse mellan kulturnämndernas försök att dirigera kulturlivets utformning i jämförelse med t.ex. hembygdsföreningarnas lokalanpassade sätt att arbeta. Här erbjuder sig ett nytt och nog så viktigt studiefält för en skärpt etnolog som Lena Jansson.

Karl-Olov Arnstberg som står som redaktör för boken bör ha en eloge för att han lyckats entusiasmera sina kamrater till publiceringen av bidragen i Korallrevet. Hans egen inledande artikel visar att boken främst är tänkt som ett läromedel för etnologistuderande. I sitt kapitel "Storstadsrealism" bygger han också på egna undervisningserfarenheter. Att steget likväl är stort från de teoretiska perspektiven till den empiriska kulturalanalysen blir dessvärre alltför tydligt i detta kapitel som knappast gör rättvisa åt stockholmsetnologernas ambition att visa hur vardagens kulturmönster avslöjas.

Nils-Arvid Bringéus

Ingrid Millbourn: Barn och museer.
Liber förlag. Lund 1982. 96 s.

Det är relativt ovanligt att erfarenheter från det museipedagogiska området sprids i tryck. Alltför många program vare sig dokumenteras, utvärderas eller mångfaldigas. Nu har emellertid Ingrid Millbourn bidragit med en utvärdering av några års sommarverksamhet vid Malmö museum. Boken vill "stimulera till ökat samarbete mellan museifolk och dem som arbetar med barn i skola och på fritid".

Titeln "Barn och museer" är i flera avseenden illa vald. Med den förväntar man sig en allmän genomgång av olika typer av verksamheter för barn på olika museer. Några andra museer och deras verksamhet nämns visserligen, men det handlar till största delen om Malmö museum. Bokens första fjärdedel upptas av kapitlet "Från barnarbete till fritidskonsument". Avsnittet är innehållsrikt, men det motiverar knappast dess utbredning då dess förekomst inte framgår av bokens titel.

Den sommarverksamhet som utvärderats av Ingrid Millbourn har genomförts i form av ett samarbete mellan Malmö museum och fritidsförvaltningen och har under några år delvis bekostats med hjälp av medel från Allmänna arvsfonden, fördelade av Socialstyrelsen. Genom att använda fritidsgårdarnas och i viss mån även museets ordinarie personal skulle kostnaderna för verksamheten hållas nere. Författaren anser att det inte främst är "ny personal och mer pengar som behövs utan samarbete, omprioriteringar och nytänkande". Personalen har bestått av en - troligtvis museiutbildad - projektledare och några fritidsledare, ibland förstärkt med personal från museets olika avdelningar eller med specialister utifrån. Huvudsakligen har dock extra personal använts - vilket väl egentligen inte var meningen? Verksamheten har haft karaktären av öppen verkstad för barn 7-13 år, med olika teman varje sommar, som t. ex. Vindkraft, När gammelfarfar var ung och Får i år. Aktiviteterna har ägt rum i en lokal på museet, på en fritidsgård eller ute i det fria och ibland

har utflykter företagits. Varje tema beskrivs ingående beträffande planering, tider, kostnad, utförande och dyligt. Boken avslutas med ett kapitel med konkreta förslag på hur barnverksamhet kan ske i samarbete mellan olika förvaltningar.

Vilken roll författaren har haft i projektet är oklart - man kan endast gissa att hon är en av projektledarna eller att hon ingår i museets personal.

Som grund för utvärderingen vid Malmö museum har använts dokumentation i form av dagrapporter samt ledarnas och barnens anteckningar, foton, teckningar och tidningsartiklar. Det är positivt att man även lyckats få med barnens åsikter.

I utvärderingen återkommer ledarnas upplevelser av bristande förberedelse och känsla av otillräcklighet. Det sistnämnda tror jag inte enbart beror på planeringstiden eller ledarnas antal, även om det är viktiga faktorer, utan det beror nog också på att vissa av ledarna haft bristande teoretiska kunskaper om ämnet. Detta visar sig inte minst i deras förvåning över barnens krav på exakt information och motvilja mot "moderna genvägar". Detta menar jag talar för att det verkligen är viktigt att personalen är utbildad på området, och att det inte är så enkelt med *ekonomiska* genvägar heller.

Skriften har kommit till genom Socialstyrelsens krav på utvärdering, och är i sig själv ett exempel på hur värdefullt det är med tid till regelbunden uppföljning av en verksamhet. Man kan bara hoppas att fler projekt på andra museer ges samma möjlighet till spridning i framtiden.

Lena Kättström

Aktuella böcker från **NORDISKA MUSEET**

Anläggarminnen

Red av Mats Rehnberg
Svenskt liv och arbete nr 32.
Pris: 60:—.

Sigurd Erixon

Byar, gårdar och hus under Bjärka-Säby

Red av Göran Rosander
Pris: 160:—.

Fataburen 1983

Nordiska museets och Skansens årsbok behandlar detta år museets samlingar ur olika aspekter.
Pris: 110:—.

Eva Fägerborg, Karin Lindvall och Annette Rosengren

Töreboda — Ett samhälle vid räls och kanal.

Pris: 90:—.

Valfrid Larsson

En Skånebonde

Lantbrukarliv vid sekelskiftet i Ingelstad på Ängelholmsslätten.
Pris: 32:—.

Lena A:son Palmqvist

Building Traditions among Swedish Settlers in Rural Minnesota

Material culture — reflecting persistence or decline of traditions.
Pris: 60:—.

Priserna exkl moms.

Genom bokhandeln eller direkt från

NORDISKA MUSEET

Bokförmedlingen
115 21 STOCKHOLM
tel 08/22 41 20

Nya böcker från

NORDISKA MUSEET

Redare i Roslagen

Segelfartygsrederier och deras verksamhet i gamla Vätö socken
av *Kerstin G:son Berg*

Nordiska museets Handlingar 100. Pris 190:—.

Redare i Roslagen skildrar utvecklingen i den främsta skeppsbyggeri-socknen, Vätö med Björkö-Arholma, från dess anspråkslösa början på 1500-talet över storhetstiden på 1800-talet fram till det bittra slutet, då vinden som kraftkälla besegrades av ångan.

Hamnens arbetare

En etnologisk undersökning av stuveriarbetet i Göteborg
av *Anders Björklund*

Nordiska museets Handlingar 101. Pris 130:—.

Hamnens arbetare skildras som ett kollektiv i ständigt försvar av egna livsstilar. Detta tema genomsyrar boken och knyter dåtid till nutid. Som avslutning granskas drag ur arbetarnas liv i hamnen, som levat kvar under 100 år av ständig förändring.

Anläggarna

En studie av yrkesvillkor och yrkeskultur i väg- och vattenbyggnadsbranschen

av *Barbro Bursell*

Nordiska museets Handlingar 102 (utkommer i juni). Prel pris 150:—.

Anläggarna har i bokstavig mening lagt grunden till det industrisamhälle vi har idag. Med hjälp av levnadsskildringar och intervjuer skildras de speciella arbetsvillkor och levnadsförhållanden som anläggarna levat under på 1900-talet och som lagt grunden till en egen arbetsgemenskap och yrkeskultur.

Priserna exkl moms.

Genom bokhandeln eller direkt från

NORDISKA MUSEET

Bokförmedlingen

115 21 Stockholm

tel 08/22 41 20